

Тема:

**Представники
НААУ відвідали**
з офіційним
візитом Канаду

с. 3

**Огляд
рішень РАУ**
від 20 травня
2016 року

с. 7

**Невтішні
висновки**
щодо результатів
роботи системи
БПД

с. 23

Огляд справ
щодо іноземних
країн, розглянутих
ЄСПЛ протягом
березня
2016 року

с. 36

ЗМІСТ

Міжнародний досвід

Представники НААУ відвідали з офіційним візитом Канаду 3

Рішення органів адвокатського самоврядування

Огляд рішень РАУ від 20 травня 2016 року 7

Рішення РАУ № 103 від 23 квітня 2016 року «Про затвердження роз'яснення щодо окремих умов застосування положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правил адвокатської етики» 8

Рішення РАУ № 107 від 23 квітня 2016 року «Про термін дії свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту» 10

Рішення РАУ № 109 від 23 квітня 2016 року «Про внесення та затвердження змін до Регламенту ради адвокатів регіону» 11

Рішення РАУ № 118 від 23 квітня 2016 року «Про затвердження роз'яснення щодо можливості надання адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) правової допомоги безоплатно (Pro bono)» 20

Адвокатська діяльність

І. Колесников

Невтішні висновки щодо результатів роботи системи БПД 23

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Гвозд'єв В. А.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Дроздов О. М.

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Беляєв О. А.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Дмитрієва О. Л.

Голова Вищої ревізійної комісії адвокатури

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво
серія КВ № 20370-10170 Р
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04071, м. Київ, вул. Ярославська, 6,
поверх 5

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Адміністративні справи

О. Соловйова, М. Семененко

Спори з митним органом щодо коригування митної вартості товару: проблеми судової практики 26

Земельне законодавство

А. Сербіна

Законність діяльності на землях природно-заповідного фонду без установлення меж у природі 31

Практика ЄСПЛ

О. Дроздов, О. Дроздова

Огляд справ щодо іноземних країн, розглянутих ЄСПЛ протягом березня 2016 року. 36

Судова практика

Огляд судової практики Верховного Суду України 49

Майстер-клас

О. Зімовін

Як змусити мозок працювати 57

Зразки документів

Позовна заява про стягнення аліментів на неповнолітню дитину у твердій грошовій формі. 61

Позовна заява про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини 62

Позовна заява про розірвання шлюбу 64

Головний редактор
Ізвітова Л. П.

Шеф-редактор
Козіна В. В.

Редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Корчемака К. М.

Відповідальний випускаючий
Петрищєва А. Ю.

Реєстраційне свідоцтво:
серія KB № 20370-10170P

Видавець
ТОВ «Видавничий будинок
«Фактор»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76
e-mail: v.kozina@id.factor.ua
www.id.factor.ua

Віддруковано
згідно з наданим
оригінал-макетом
у друкарні «Фактор-Друк»,
вул. Саратовська, 51,
м. Харків, 61030, Україна
тел.: (057) 717-53-55

Номер замовлення
4275

Загальний тираж видання
4300 екз.

Передплатний індекс: 86385

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
13.06.2016 р.

© ТОВ «Видавничий будинок «Фактор», 2016.

Усі права на публікації захищені. Відтворення та поширення (розповсюдження) у будь-який спосіб творів (окремих частин творів), розмічених у бюлетені «Вісник Національної асоціації адвокатів України», допускається лише за дозволом Національної асоціації адвокатів України. При відтворенні матеріалів, що містяться у бюлетені «Вісник Національної асоціації адвокатів України», посилання на видання і вказівка імені (псевдоніма) автора твору обов'язкові.

Представники НААУ відвідали з офіційним візитом Канаду

Наприкінці квітня 2016 року делегація Національної асоціації адвокатів України у складі Заступника Голови НААУ Валентина Гвоздія, Секретаря Ради адвокатів України Павла Гречківського та Голови комітету по міжнародним зв'язкам Івана Гречківського відвідала Канаду¹. Під час візиту відбулася низка зустрічей з посадовцями канадського уряду Прем'єр-міністра Джастіна Трюдо, неурядових та профільних організацій Канади, представниками профільних організацій української діаспори.

Основна мета візиту делегації НААУ — розширення міжнародних зв'язків із адвокатськими організаціями за кордоном.

«Ми передаємо від української адвокатури три меседжі: порушення прав адвокатів в Україні, неефективне реформування системи БПД і розвиток адвокатського самоврядування, в тому числі в контексті змін до профільного закону», — прокоментував Іван Гречківський.

Під час зустрічей представники НААУ передали канадським колегам звіти про порушення прав та гарантій адвокатської діяльності в Україні у 2013 — 2016 роках. Документ було видано англійською мовою. Він містить детальний опис фактів порушень прав та гарантій адвокатської діяльності та основні висновки

та пропозиції НААУ для якнайшвидшого їх усунення, посилення захисту прав людини та принципу верховенства права в Україні, як результату втілення цих пропозицій. Також було передано Звіт НААУ про поточний стан системи БПД в Україні, в якому викладено експертні висновки про недоліки системи та її реформи, а також рекомендації по виправленню ситуації.

Окрема увага під час зустрічей приділялася проблемам реформування системи БПД.

«Канадський досвід може стати базовим для приведення системи БПД в Україні до міжнародних стандартів та забезпечення захисту прав людини», — відзначив Валентин Гвоздій за підсумками візиту делегації НААУ до **Комісії з юридичних послуг Квебеку**.

Представники НААУ пояснили особливості роботи БПД в Україні та наголосили на необхідності впроваджувати в цій системі реальні реформи.

«Канадська модель може стати зразком для реформи в Україні. Адже вона визнана однією з найкращих та найефективніших у світі. Найбільша увага при створенні цієї системи була приділена її відокремленню від держави. Наприклад, представники Міністерства юстиції та Міністерства праці, які є двома з 12 комісарів у Комісії, не мають права голосу. Окрім того, спостережний статус у Комісії має представник

¹ Поїздка була повністю профінансована власним коштом членів делегації.

адвокатури. Єдиний зв'язок цього бюро з урядом — фінансування системи», — наголосив Валентин Гвоздій.

Посадовці канадського офісу БПД під час зустрічі наголосили на тому, що система гарантує право вільного вибору захисника клієнтом. Правову допомогу можуть надавати будь-які адвокати, які цього бажають, жодних штучних бар'єрів у вигляді додаткових конкурсів, правил та вимог не встановлено.

Комісія разом з Радою адвокатів Квебеку постійно клопоче перед урядом Квебеку про забезпечення справедливих тарифів на оплату праці адвокатів, що надають БПД, та відстоює їх права, пов'язані з наданням БПД.

Одним із важливих принципів надання БПД є принцип адекватності захисту обвинуваченню, який полягає в тому, що розмір винагороди адвоката, який надає БПД, має відповідати розміру винагороди прокурора, який у цій справі підтримує обвинувачення. Таким чином, забезпечується принцип рівності сторін (equality of arms).

У ході зустрічі канадські посадовці представили особливості управління системою безоплатної допомоги Квебеку, яка працює з 1970 року. Комісія керується 12 комісарами, два з яких не мають права голосу (Мін'юст та Мінпраці та соціальної солідарності, яке фінансує це). Комісіонери обираються на 3 роки (окрім Президента та Віце-президента комісії, які обираються на 10 років) на підставі їхнього особистого внеску в питання вивчення та дослідження знедолених осіб, які зазнали правових утисків. Окрім того, один член делегується від адвокатури на правах спостерігача.

На 8 млн 300 тис. населення Провінції Квебек комісія має 11 представництв. Для порівняння, в Україні з населенням 42 млн діятиме понад 400 офісів БПД.

Про проблеми БПД представники НААУ говорили і у **Міністерстві юстиції Канади**, де відбулася зустріч з Генеральним директором секції міжнародних юридичних програм Деборою Фрідман, Директором директорату Мін'юсту з БПД Ганною Грушкою та посадовцями департаменту міжнародних відносин Мін'юсту.

Делегація НААУ представила роботу органів адвокатського самоврядування в Україні, історію створення та ключові успіхи, досягнуті за 3 роки роботи НААУ.

Зокрема, було наголошено на необхідності подальшого інституційного розвитку та зміцнення професійної незалежної корпорації адвокатів України.

У ході обговорення основних проблем української адвокатури йшлося про порушення професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, плачевний стан БПД в Україні та шляхи проведення невідкладних дієвих реформ системи безоплатної правової допомоги.

Делегація НААУ детально розповіла про українські реалії надання БПД, які кардинально відмінні від принципів роботи такої системи в розвинених демократичних правових країнах. У такому контексті представники НААУ акцентували на необхідності негайної заміни моделі БПД на таку, яка б працювала у відповідності до світових стандартів. Делегація НААУ звернулася до Уряду Канади з проханням сприяти якнайшвидшому початку реформування системи БПД в Україні.

Зі свого боку, посадовці Міністерства юстиції, які безпосередньо відповідають за БПД у Канаді, зробили коротку презентацію переваг і принципів канадської системи². Система БПД в Канаді існує більше 40 років та функціонує на чотирьох основних принципах:

1. БПД надається виключно бідним людям. Держава встановлює чіткі критерії для визначення осіб, які мають право на безоплатну правову допомогу.

2. БПД має повну незалежність від держави. Єдиний зв'язок держави та БПД — це обов'язок держави забезпечити фінансування.

² З презентацією можна ознайомитися на офіційному сайті НААУ за наступним посиланням: <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/advocatura/2016-04-28.presentation.pdf>.

3. Вільний вибір захисника клієнтом.

4. Відсутність будь-яких штучних бар'єрів чи перепон для допуску адвокатів до системи БПД. Кожен бажаний адвокат може бути залучений до надання безоплатної правової допомоги. Як і в інших розвинутих країнах, зокрема Німеччині, в Канаді особа, яка

потребує надання БПД, може звернутися до будь-якого адвоката за власним вибором, якому за цю роботу заплатить держава.

У ході візиту до Канади представники НААУ також провели зустріч з представниками **Канадського бюро міжнародної освіти**.

Довідка

Канадське бюро міжнародної освіти (The Canadian Bureau for International Education³) є канадською виконавчою організацією в Україні, яка реалізує проект «Доступна та якісна правова допомога в Україні», що фінансується урядом Канади. З жовтня 2014 року цей офіс почав реалізовувати 5-річний проект в Україні вартістю орієнтовно 7.6 млн дол. США.

Основною темою зустрічі стала робота системи безоплатної правової допомоги в Україні та необхідність негайно виправити основні зловживання і порушення прав адвокатів та прав людини. З канадського боку у зустрічі взяли участь Директор проекту «Доступна та якісна правова допомога в Україні» СВІЕ Ларисса Бізо, Директор департаменту стратегічного розвитку СВІЕ Карен Долкі та менеджер проекту «Доступна та якісна правова допомога в Україні» СВІЕ Тетяна Войтан.

Заступник Голови НААУ навіть як конкретні факти порушень прав адвокатів, так і принципів недоліки, які узалежнюють адвокатів і дозволяють втручатися в їхню роботу по захисту клієнтів. Повна аналітика про системні помилки БПД, обґрунтування реальної реформи безоплатної правової допомоги та надання адвокатам незалежного статусу в цій системі представлена у Звіті НААУ, який був переданий канадським експертам. «Представники СВІЕ вперше мали можливість почути історію створення та реальний стан речей з українською адвокатурою, члени якої є безпосередніми надавачами безоплатної правової допомоги», — сказав Валентин Гвозд'їй. Він звернув увагу канадських партнерів на корупційні ризики, які несе існування чинної системи БПД в Україні, та ризики порушення прав людини.

Павло Гречківський наголосив також на такому аспекті, як можливості впливу через систему БПД на суддів.

«Особливу увагу слід звернути на діючу систему БПД як на інструмент впливу на судову систему України зі сторони держави. За таких умов важко говорити

про незалежність суддів як запоруку успішної судової реформи в нашій країні. Цей інструмент необхідно негайно вилучити у державних чиновників та забезпечити таким чином незалежність суддів та успішне реформування судової системи», — сказав Павло Гречківський.

На початку зустрічі Іван Гречківський зробив презентацію про НААУ, короткий екскурс в історію її створення, пояснив роль НААУ в правовій системі України та представив звіт про діяльність НААУ за 2015 рік.

Також у рамках візиту до Канади делегації НААУ в Оттаві відбулася зустріч з Президентом **Федерації правничих товариств Канади** Джеффом Хьоршем, генеральним директором Федерації Джонатаном Херманом та Директором департаменту регуляторних та громадських зв'язків Фредерікою Вілсон.

³ Далі за текстом — СВІЕ.

Довідка

Федерація правничих товариств Канади (*Federation of Law Societies of Canada*) — орган, який регулює діяльність всіх правничих товариств (рад адвокатів) провінцій у Канаді. У Федерації понад 100 тис. членів. Членство в Федерації є обов'язковим. Федерація є регулятором адвокатської професії на національному рівні в Канаді. Страхування професійної діяльності адвокатів у Канаді є обов'язковим.

Під час візиту були представлені основні результати роботи НААУ та цілі розвитку міжнародних контактів. Канадській стороні був переданий Звіт про діяльність НААУ у 2015 році, який отримав високу оцінку в ході зустрічі.

«Особлива важливість цієї зустрічі полягає в тому, що сторони мали можливість встановити дружні відносини між адвокатурами України та Канади, що відкриває шлях до повного взаєморозуміння в питаннях кваліфікаційно-дисциплінарних процедур, постійного підвищення кваліфікації, обміну найкращими практиками з питань самоврядування та зміцнення незалежної професійної асоціації адвокатів як інституції», — вважає голова Комітету з міжнародних зв'язків Іван Гречківський.

Зокрема, було обговорено найближчі кроки для інформування адвокатів обох країн про можливості, які надає законодавство стосовно включення іноземних адвокатів у реєстри. Окремими темами розмови стали порушення прав та гарантій адвокатської діяльності в Україні, які вже перетворилися

у небезпечну тенденцію для професії. НААУ передала звіт про порушення, які сталися протягом 2013 — 2016 років.

«Керівники Федерації правничих товариств Канади були шоковані поточним станом порушень професійних прав адвокатів та відзначили важливість виготовлення репорту з цього питання з метою інформування міжнародної спільноти», — повідомив Іван Гречківський.

Також ішлося про стан української системи БПД. Представники НААУ надали оновлену версію звіту по БПД з рекомендаціями щодо її реформи.

Не менш плідною була й зустріч представників НААУ з **Виконавчим директором Асоціації правників Канади Джоном Хойлзом**. Під час зустрічі було обговорено процес розбудови української адвокатури та адвокатського самоврядування. Найбільшу увагу було приділено порушенням прав адвокатів та стану системи безоплатної правової допомоги в Україні.

Довідка

Асоціація правників Канади (*Canadian Bar Association*) була створена в 1896 році. Сьогодні асоціація об'єднує понад 36 000 адвокатів, суддів, нотаріусів, професорів та студентів юридичних вишів по всій Канаді.

«Досвід канадських колег для української адвокатури є надзвичайно важливим, адже в таких питаннях, як постійне підвищення кваліфікації адвокатів, розвиток та підтримка молодих адвокатів, увага до правничої освіти, стратегічне планування діяльності організації, співпраця з іншими інститутами правової системи, розбудова комітетів та секцій, канадські колеги є світовими лідерами», — прокоментував тематику переговорів Іван Гречківський. При цьому він нагадав про затверджену Стратегію НААУ на 2016 рік, яка передбачає застосування кращих міжнародних практик в інституційному

розвитку адвокатського самоврядування, зокрема і «Канадський кейс».

Голова комітету з міжнародних зв'язків повідомив, що за підсумками зустрічі Асоціація правників Канади та НААУ домовились про подальший обмін найпрогресивнішим досвідом у зазначених вище напрямках.

«Делегації НААУ пощастило зустрітися з незмінним керівником асоціації протягом останніх 20 років Джоном Хойлзом. Українська делегація роз'яснила пану Хойлзу відмінність між НААУ та іншими громадськими організаціями, що діють в Україні», — додав Іван Гречківський про підсумки зустрічі.

ОГЛЯД РІШЕНЬ РАУ

від 20 травня 2016 року

підготовлено секретаріатом
Національної асоціації адвокатів України

20 травня 2016 року відбулося позачергове засідання Ради адвокатів України. Нижче викладено ключові результати засідання РАУ. З цими рішеннями можна буде ознайомитися у наступних випусках Вісника НААУ та на сайті Національної асоціації адвокатів України у розділі «Акти НААУ»

Результати засідання Ради адвокатів України:

№	Короткий зміст рішення
1	Про продовження роботи спеціальної тимчасової комісії з перевірки діяльності органів адвокатського самоврядування міста Києва
2	Про направлення до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, міжнародних партнерів Національної асоціації адвокатів України та європейських інституцій відкритого листа щодо ризиків знищення незалежного статусу адвокатури в Україні та самоврядності професії, закладених у законопроекті «Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також недопущення реформування адвокатури без адвокатури

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ

УКРАЇНИ

РАДА АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ № 103

Про затвердження роз'яснення щодо окремих умов застосування положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правил адвокатської етики

«23» квітня 2016 року

м. Київ

Рада адвокатів України, керуючись статтею 55 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Положенням про Раду адвокатів України, **вирішила:**

1. Затвердити роз'яснення щодо окремих умов застосування положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правил адвокатської етики, що додається.

2. Довести до відома Координаційного центру з надання правової допомоги про те, що адвокат, який припинив в односторонньому порядку надання правової допомоги (виконання доручення Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги) внаслідок виникнення конфлікту інтересів, не несе відповідальності за подальший захист клієнта, обов'язок забезпечення якого покладається на Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги, шляхом залучення іншого адвоката.

3. Секретарю Ради адвокатів України про прийняте рішення повідомити ради адвокатів та кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури регіонів, Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, Міністерство юстиції України, Координаційний центр з надання правової допомоги, а також оприлюднити його на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України.

Голова Ради адвокатів України

Л. П. Ізовітова

Секретар Ради адвокатів України

П. М. Гречківський

Додаток 1

*до рішення Ради адвокатів України
від 23 квітня 2016 року № 103*

**Щодо окремих умов застосування положень
Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»
і Правил адвокатської етики**

Рада адвокатів України, розглянувши звернення адвоката Лебідь Олександри Павлівни з проханням роз'яснити, чи зобов'язаний адвокат, який надає правову допомогу за дорученням Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, припинити надання такої допомоги, у зв'язку із вчиненням клієнтом дій, що ганьблять честь, гідність і ділову репутацію адвоката, врахувавши пропозиції членів Ради адвокатів України, роз'яснює наступне.

Правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються спеціальним профільним Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі — Закон).

Згідно з приписами статті 3 Закону, правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних професійних обов'язків адвоката.

Виходячи з положень Преамбули Правил адвокатської етики, затверджених Установчим з'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 року, ці Правила слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні ними своїх багатоманітних та іноді суперечливих професійних прав та обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури та принципів її діяльності, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законодавчими актами України, а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката у дисциплінарному провадженні кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури.

Відповідно до статей 1, 2 Правил адвокатської етики, норми цих Правил не відмінюють і не замінюють положень чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, а доповнюють і конкретизують його. Дія цих Правил поширюється на всі види адвокатської діяльності та в частині, визначеній Правилами, — на іншу діяльність (дії) адвоката, яка може вступити в суперечність з його професійними обов'язками або підірвати престиж адвокатської професії.

У свою чергу, Закон України «Про безоплатну правову допомогу» визначає зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги.

Таким чином, між Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правилами адвокатської етики та Законом України «Про безоплатну правову допомогу» не існує правової колізії, бо зазначені нормативно-правові акти мають різний предмет і сферу правового регулювання. У випадку виникнення такої правової колізії між нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правил адвокатської етики та положеннями іншого нормативно-правового акта до особи в статусі адвоката підлягають обов'язковому застосуванню приписи Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правил адвокатської етики.

Надаючи безоплатну правову допомогу відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», адвокат не виключається зі сфери правового регулювання Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правил адвокатської етики. Тому на адвоката завжди в повній мірі поширюються як положення про конфлікт інтересів, про права, обов'язки і гарантії адвокатської діяльності, про адвокатську таємницю відповідно до приписів Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правил адвокатської етики, так і будь-які інші положення зазначених спеціальних профільних нормативно-правових актів.

В основі взаємовідносин адвоката з клієнтом незалежно від підстав надання правової допомоги лежать довірчі стосунки, втрата яких є безумовною підставою для припинення надання правової допомоги (виконання доручення Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги) в односторонньому порядку.

Таким чином, адвокат незалежно від підстав надання правової допомоги, має вирішувати питання про наявність конфлікту інтересів згідно з вимогами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Правил адвокатської етики і зобов'язаний в односторонньому порядку припинити надання правової допомоги в кожному разі виникнення конфлікту інтересів. У такому разі адвокат звільняється від обов'язку здійснювати подальший захист клієнта і не може бути підданий заходам дисциплінарної відповідальності за це.

**НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
РАДА АДВОКАТІВ УКРАЇНИ**

РІШЕННЯ № 107

Про термін дії свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту

«23» квітня 2016 року

м. Київ

Рада адвокатів України, розглянувши звернення Голови Ради адвокатів Харківської області Гайворонської В. В. щодо терміну дії свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту для направлення особи на стажування і отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, врахувавши пропозиції членів Ради адвокатів України, керуючись статтею 55 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Положенням про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, Положенням про Раду адвокатів України, **вирішила:**

1. Роз'яснити, що в контексті положень частини другої статті 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» стажистом адвоката може бути особа, яка на день початку стажування має дійсне свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту. Свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту дійсне протягом трьох років з дня складення іспиту (стаття 9 Закону). Закінчення терміну дії свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту під час проходження стажування не є підставою для відмови особі у проходженні стажування для отримання нею свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

2. Секретарю Ради адвокатів України про прийняте рішення повідомити ради адвокатів та кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури регіонів, а також оприлюднити його на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України.

Голова Ради адвокатів України

Л. П. Ізовітова

Секретар Ради адвокатів України

П. М. Гречківський

**НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
РАДА АДВОКАТІВ УКРАЇНИ**

РІШЕННЯ № 109

Про внесення та затвердження змін до Регламенту ради адвокатів регіону

«23» квітня 2016 року

м. Київ

Рада адвокатів України, розглянувши та обговоривши запропоновані зміни до Регламенту ради адвокатів регіону, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 25 жовтня 2014 року № 178, врахувавши пропозиції, зауваження та доповнення членів Ради адвокатів України, керуючись статтею 55 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Розділом II Положення про Раду адвокатів України, **вирішила:**

1. Внести та затвердити зміни до Регламенту ради адвокатів регіону, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 25 жовтня 2014 року № 178, що додаються.
2. Секретарю Ради адвокатів України про прийняте рішення повідомити ради адвокатів регіонів, а також оприлюднити його на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України.

Голова Ради адвокатів України

Л. П. Ізовітова

Секретар Ради адвокатів України

П. М. Гречківський

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням Ради адвокатів України
від 25 жовтня 2014 року № 178,
із змінами, внесеними
рішенням Ради адвокатів України
від 23 квітня 2016 року № 109

**РЕГЛАМЕНТ
ради адвокатів регіону**

ПРЕАМБУЛА

Регламент ради адвокатів регіону визначає порядок роботи ради адвокатів регіону на реалізацію повноважень, наданих Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі — Закон), а також процедуру розгляду питань, віднесених до її компетенції Законом та іншими нормативно-правовими актами.

У Регламенті визначені процедура підготовки, розгляду та прийняття радою адвокатів регіону рішень з питань, що належать до її повноважень, та інші питання процедурної діяльності ради адвокатів регіону.

Розділ 1. Загальні положення

1.1. У своїй діяльності рада адвокатів регіону керується Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», рішеннями З'їзду адвокатів України, Ради адвокатів України, актами Національної асоціації адвокатів України та іншими нормативно-правовими актами.

1.2. Засідання ради адвокатів регіону проводяться державною мовою.

1.3. Членам ради адвокатів регіону видається посвідчення члена ради адвокатів регіону. Зразок посвідчення члена ради адвокатів регіону затверджується рішенням Ради адвокатів України. Посвідчення підписує Голова ради адвокатів регіону.

1.4. Для організаційно-технічного забезпечення діяльності ради адвокатів регіону діє її Секретаріат.

Розділ 2. Склад ради адвокатів регіону

2.1. Голова ради адвокатів регіону та члени ради адвокатів регіону обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, містах Києві, Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років. Одна й та сама особа не може бути Головою або членом ради адвокатів регіону більше ніж два строки поспіль. Кількість членів ради адвокатів регіону визначається конференцією адвокатів регіону.

2.2. На першому засіданні члени ради адвокатів регіону за пропозицією Голови ради обирають зі свого складу заступника Голови та Секретаря ради. У разі, якщо кандидати не отримали необхідної більшості голосів, розглядаються також інші кандидатури за пропозиціями членів ради адвокатів регіону.

2.3. Голова, заступник Голови, Секретар, член ради адвокатів регіону не можуть одночасно входити до складу кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

2.4. Голова, заступник Голови, секретар, члени Ради адвокатів регіону можуть бути достроково відкликані з посад за рішенням органу адвокатського самоврядування, який обрав їх на посади.

2.5. Повноваження Голови, заступника Голови, секретаря, членів Ради адвокатів регіону припиняються у разі:

- подання заяви про дострокове складення повноважень;
- зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю;
- закінчення строку, на який обрано;
- смерті.

(Розділ 2 доповнено пунктами 2.4, 2.5 відповідно до рішення РАУ від 23.04.2016 р. № 109)

Розділ 3. Повноваження Голови ради адвокатів регіону

3.1. Повноваження Голови ради адвокатів регіону.

3.1.1. Голова ради адвокатів регіону:

- організовує роботу ради та здійснює загальне керівництво нею;
- представляє раду адвокатів регіону у відносинах із іншими органами адвокатського самоврядування, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями, органами влади інших держав та міжнародними організаціями;
- визначає дату, час і місце проведення засідання ради, скликає засідання ради, головує на засіданнях, визначає перелік питань, що виносяться на засідання, та формує порядок денний засідання;
- розподіляє обов'язки між заступником, Секретарем та членами ради, дає їм доручення;

- планує роботу ради адвокатів регіону, дає окремі доручення членам ради адвокатів регіону, пов'язані з виконанням радою адвокатів регіону покладених на неї завдань;
- організовує та координує роботу Секретаріату ради адвокатів регіону, у тому числі щодо підготовки матеріалів для розгляду радою адвокатів регіону питань, віднесених до її компетенції;
- організовує і забезпечує ведення діловодства ради адвокатів регіону, вчиняє інші дії, передбачені положенням про раду адвокатів регіону, рішеннями конференції адвокатів регіону, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, З'їзду адвокатів України;
- організовує і забезпечує ведення Єдиного реєстру адвокатів України у регіоні відповідно до вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України, затвердженого Радою адвокатів України;
- контролює виконання рішень ради адвокатів регіону;
- затверджує структуру та штатний розпис Секретаріату ради адвокатів регіону, вносить зміни до них;
- призначає на посади та звільняє з посад працівників Секретаріату ради адвокатів регіону, застосовує до них заходи заохочення та дисциплінарного впливу;
- видає накази, доручення, розпорядження;
- здійснює інші повноваження, визначені цим Регламентом, Положенням про раду адвокатів регіону та Законом.

3.1.2. У разі відсутності Голови, дострокового складення ним своїх повноважень, а також у випадку його дострокового відкликання з посади за рішенням органу адвокатського самоврядування, який обрав його на посаду, та необрання у цьому випадку нової особи повноваження Голови ради адвокатів регіону виконує його заступник.

(Розділ 3, зі змінами, внесеними рішенням РАУ від 23.04.2016 р. № 109)

Розділ 4. Повноваження заступника Голови ради адвокатів регіону

4.1. Заступник Голови ради адвокатів регіону здійснює повноваження, визначені Головою ради адвокатів регіону, інші повноваження, визначені цим Регламентом, Положенням про раду адвокатів регіону та Законом.

(Розділ 4, зі змінами, внесеними рішенням РАУ від 23.04.2016 р. № 109)

Розділ 5. Повноваження Секретаря ради адвокатів регіону

5.1. Секретар ради обирається радою адвокатів регіону зі складу її членів на першому засіданні шляхом відкритого голосування.

5.1.1. Секретар ради адвокатів регіону:

- здійснює підготовку засідань ради адвокатів регіону;
- веде та складає протоколи засідань ради адвокатів регіону;
- здійснює облік присутності членів ради адвокатів регіону на засіданнях Ради;
- виконує доручення Голови ради адвокатів регіону, пов'язані з організацією проведення засідань;
- відповідає за організацію діловодства Ради за окремим розпорядженням Голови ради адвокатів регіону;
- здійснює інші повноваження, визначені цим Регламентом, Положенням про раду адвокатів регіону та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

5.2. У разі відсутності Секретаря ради адвокатів регіону на черговому засіданні Ради повноваження Секретаря по веденню протоколу на час цього засідання ради адвокатів регіону покладаються на іншого члена Ради Головою ради адвокатів регіону.

(Розділ 5, зі змінами, внесеними рішенням РАУ від 23.04.2016 р. № 109)

Розділ 6. Повноваження члена ради адвокатів регіону

6.1. Повноваження члена ради адвокатів регіону.

6.1.1. Члени ради адвокатів регіону є рівноправними і здійснюють свої повноваження відповідно до цього Регламенту, Положення про раду адвокатів регіону та Закону.

(Розділ 6, зі змінами, внесеними рішенням РАУ від 23.04.2016 р. № 109)

Розділ 7. Організація та порядок проведення засідань ради адвокатів регіону

7.1. Формою роботи ради адвокатів регіону є засідання. Засідання ради адвокатів регіону скликаються Головою ради адвокатів регіону, а в разі його відсутності — заступником Голови, не рідше одного разу на місяць. Члени ради адвокатів регіону скликаються шляхом направлення їм повідомлення про засідання ради адвокатів регіону.

7.2. Члени ради адвокатів регіону вважаються повідомленими належним чином, якщо повідомлення їм направлені одним із наступних засобів зв'язку:

7.2.1. на поштові (електронні) адреси, які вони надали раді адвокатів регіону, чим визначили їх належними та призначеними для повідомлень у зв'язку з виконанням ними посадових обов'язків;

7.2.2. факсом за номером телефону, який вони надали раді адвокатів регіону, чим визначили його належним та призначеним для повідомлень у зв'язку з виконанням ними посадових обов'язків.

7.3. Голова ради адвокатів регіону інформує членів ради, представника адвокатів регіону у складі Ради адвокатів України, Голову кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону про дату, час, місце проведення засідання та проект його порядку денного шляхом надсилання відповідного повідомлення (п. 7.2 цього Регламенту) не пізніше ніж за 1 (один) календарний день до дати проведення засідання.

7.4. Засідання ради адвокатів регіону може бути також скликане за пропозицією не менш як однієї п'ятої від загального складу членів ради, яка надсилається Голові, заступнику, Секретарю та усім членам ради адвокатів регіону у порядку, встановленому п. 7.2 цього Регламенту.

7.5. У разі, якщо Голова ради адвокатів регіону або його заступник не скликає засідання ради протягом 5 (п'яти) днів з дня отримання пропозиції про скликання засідання, члени ради адвокатів регіону, які ініціювали таку пропозицію, визначають день, час та місце проведення засідання ради адвокатів регіону, про що у порядку п. 7.2 цього Регламенту повідомляють Голові, заступнику, Секретарю та усім членам ради адвокатів регіону, а також представнику адвокатів регіону у складі Ради адвокатів України та Голову кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону.

7.6. На засіданнях рада адвокатів регіону в порядку, визначеному цим Регламентом, вирішує питання процедурної діяльності, віднесені до її повноважень Законом, а також організаційні питання діяльності ради адвокатів регіону та її Секретаріату.

7.7. Голова ради адвокатів регіону головує на засіданнях ради адвокатів регіону, а в разі його відсутності — заступник Голови за його дорученням.

7.8. Засідання ради адвокатів регіону є повноважним, якщо на ньому безпосередньо присутні більше половини членів ради. Члени ради адвокатів регіону беруть участь у засіданні ради адвокатів регіону безпосередньо.

7.9. Засідання ради адвокатів регіону проводиться гласно і відкрито, із загальним обговоренням питань порядку денного.

7.10. Член ради адвокатів регіону, якому доручено доповісти на засіданні те чи інше питання, готує письмову довідку та/або проект рішення з визначеного питання.

7.11. Якщо розгляд питань неможливий, у зв'язку з відсутністю необхідної кількості членів ради адвокатів регіону, головуючий оголошує про відкладення засідання на визначений час або переносить засідання на інший день.

7.12. Член ради адвокатів регіону може бути відсутній на засіданні ради адвокатів регіону лише з поважних причин, про які він повинен повідомити Голову ради адвокатів регіону, його заступника та Секретаря ради за три дні до засідання ради адвокатів регіону або негайно після настання таких причин. При неможливості бути присутнім на засіданні ради адвокатів регіону член ради адвокатів регіону може взяти участь у засіданні Ради у режимі відеоконференції.

7.13. Член ради адвокатів регіону, який без поважних причин не бере участі в засіданнях ради адвокатів регіону, не виконує або неналежним чином виконує доручення ради адвокатів регіону, може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності.

(Розділ 7, зі змінами, внесеними рішенням РАУ від 23.04.2016 р. № 109)

Розділ 8. Учасники засідання ради адвокатів регіону

8.1. Учасниками засідання ради адвокатів регіону без права голосу можуть бути представник адвокатів регіону у складі Ради адвокатів України, Голова кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону та запрошені особи.

8.2. Запрошені учасники засідання ради адвокатів регіону можуть: з'явитися на засідання ради адвокатів регіону; завчасно (за день до дня засідання) повідомити Секретаріат ради адвокатів регіону про неможливість явки та про причину неявки на засідання ради адвокатів регіону, а також за необхідності надати документи, що свідчать про поважні причини неявки.

Розділ 9. Підготовка питань до розгляду на засіданнях ради адвокатів регіону та ухвалення рішень

9.1. Порядок підготовки питань до розгляду на засіданнях ради адвокатів регіону:

9.1.1. Голова ради адвокатів регіону визначає перелік питань, що виносяться для розгляду на засіданні ради адвокатів регіону, та формує порядок денний засідання. У попередньому обговоренні цих питань можуть брати участь й інші члени ради адвокатів регіону. Голова ради адвокатів регіону визначає:

- порядок розгляду питань, що виносяться на засідання;
- дату, час і місце проведення засідання;
- доповідачів з кожного питання порядку денного.

9.1.2. Підготовку засідань ради адвокатів регіону здійснює Секретар ради адвокатів регіону за письмовим дорученням (розпорядженням) Голови ради із визначеними порядком денним засідання та доповідачами згідно з питаннями, що винесені на розгляд ради.

9.2. Секретаріат ради адвокатів регіону за дорученням Секретаря ради:

— організовує передачу членам ради адвокатів регіону та представнику адвокатів регіону у складі Ради адвокатів України сформованого порядку денного для ознайомлення, а також відповідних матеріалів щодо питань, розгляд яких виносяться на відповідне засідання ради адвокатів регіону, із додержанням строку, визначеного цим Регламентом;

— забезпечує повідомлення членів ради адвокатів регіону, представника адвокатів регіону у складі Ради адвокатів України та Голову кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону про дату, час та місце проведення засідання;

— забезпечує повідомлення запрошених осіб про дату, час та місце проведення засідання;

— забезпечує фіксування засідання ради адвокатів регіону технічними засобами;

— забезпечує наявність під час проведення засідання у необхідній кількості примірників матеріалів з питань, що плануються до розгляду, відповідно до кількості членів ради адвокатів регіону та запрошених учасників;

— виконує доручення Голови та Секретаря ради адвокатів регіону, пов'язані з підготовкою та організацією проведення засідання.

9.3. Члени ради адвокатів регіону мають право вносити Голові ради адвокатів регіону пропозиції щодо включення до порядку денного засідання питань, вирішення яких належить до повноважень ради адвокатів регіону.

9.4. Кожен з членів ради адвокатів регіону не пізніше ніж за 1 (один) день до засідання отримує інформацію про порядок денний засідання та матеріали з питань, що розглядаються, з яких він Головою ради адвокатів регіону визначений доповідачем.

Розділ 10. Відкриття засідання

10.1. На початку засідання Голова ради адвокатів регіону, за умови безпосередньої присутності більше половини членів ради (кворуму), відкриває засідання ради адвокатів регіону і оголошує порядок денний засідання. Секретар ради адвокатів регіону повідомляє про присутність осіб, які були запрошені на засідання.

10.2. Питання порядку денного розглядаються, як правило, у тій послідовності, в якій їх включено до порядку денного засідання.

Розділ 11. Порядок розгляду питань по суті

11.1. Голова ради адвокатів регіону перед початком розгляду кожного питання оголошує зміст даного питання та доповідача.

11.2. Розгляд матеріалів на засіданні розпочинається з доповіді члена ради адвокатів регіону — доповідача, який доповідає присутнім щодо вказаного питання.

11.3. Учасник засідання ради адвокатів регіону, з дозволу або за дорученням Голови ради адвокатів регіону, виступає та надає пояснення по суті питання, яке розглядається.

11.3.1. Представник адвокатів регіону у складі Ради адвокатів України та/або Голова кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, у разі їх присутності на засіданні ради адвокатів регіону, мають право на виступ з питань порядку денного засідання.

11.4. Після закінчення розгляду питання Голова ради адвокатів регіону оголошує про перехід ради адвокатів регіону до голосування.

11.5. Розгляд питання, включеного до порядку денного, може бути відкладений у випадках:

- неявки на засідання ради адвокатів регіону доповідачів, учасників;
- необхідності витребування нових чи додаткових матеріалів;
- необхідності проведення додаткової комісійної перевірки;
- залучення до участі у розгляді питання інших заінтересованих осіб;
- відсутності кворуму на момент розгляду питання по суті;
- з інших підстав, за рішенням ради адвокатів регіону.

11.5.1. Розгляд питання, включеного до порядку денного, відкладається у разі ухвалення про це рішення ради адвокатів регіону.

11.6. Гласність засідань ради адвокатів регіону:

11.6.1. Засідання ради адвокатів регіону проводяться відкрито і гласно.

11.6.2. Гласність роботи ради адвокатів регіону забезпечується відкритим обговоренням питань, що належать до її повноважень.

11.6.3. Рада адвокатів регіону розглядає питання, віднесені Законом до її повноважень, у засіданнях за присутності членів ради адвокатів регіону та представників засобів масової інформації, які мають вільний доступ до зали засідань за умови їх попередньої акредитації.

11.6.4. Рада адвокатів регіону в обов'язковому порядку публікує повідомлення про результати засідань на сторінці ради адвокатів регіону офіційного веб-порталу НААУ, а також оприлюднює прийняті рішення.

11.7. Розгляд та вирішення питань на засіданнях ради адвокатів регіону і прийняття рішень проводяться радою колегіально.

11.8. Рівноправність членів ради адвокатів регіону під час розгляду питань.

11.8.1. Усі члени ради адвокатів регіону під час розгляду питань на засіданні ради адвокатів регіону та прийняття рішень є рівноправними.

11.8.2. Голова ради адвокатів регіону на засіданні не має права обмежувати членів ради адвокатів регіону у можливості ставити питання учасникам засідання, коментувати їх висловлювання та запитання, однак має право робити зауваження, у випадку, якщо ними порушується порядок у залі.

11.8.3. До голосування з питань порядку денного рада адвокатів регіону переходить лише після того, як усі члени ради адвокатів регіону реалізували своє право на запитання до Голови ради адвокатів регіону, доповідача та на висловлення своєї думки.

11.8.4. Члени ради адвокатів регіону під час засідань зобов'язані утримуватися від коментарів та реплік без дозволу Голови ради адвокатів регіону.

11.9. Фіксування ходу засідання ради адвокатів регіону.

11.9.1. На засіданні ради адвокатів регіону ведеться протокол засідання.

11.9.2. Протокол засідання ради адвокатів регіону повинен містити:

- дату, порядковий номер та місце проведення засідання ради адвокатів регіону;
- час початку і закінчення засідання;
- прізвища, імена, по батькові всіх присутніх на засіданні членів ради адвокатів регіону;
- прізвище, ім'я та по батькові Голови та Секретаря ради адвокатів регіону;
- порядок денний засідання;
- пропозиції, які були поставлені на голосування;
- питання, що розглядалися на засіданні, із зазначенням порядку черговості їх розгляду та прізвища, імена й по батькові доповідача;
  - відомості про оголошення за результатами голосування прийнятого радою адвокатів регіону рішення окремо по кожному питанню порядку денного;
  - зміст резолютивної частини прийнятого рішення.

11.10. Протокол складається та виготовляється Секретарем ради адвокатів регіону та підписується Головою і Секретарем ради адвокатів регіону не пізніше 3 (трьох) робочих днів з дня закінчення засідання. У разі необхідності строк для оформлення та підписання протоколу може бути продовжено Секретарем ради адвокатів регіону, але не більше ніж на 5 (п'ять) робочих днів після закінчення засідання.

11.11. Секретар Ради адвокатів регіону у разі необхідності або на вимогу направляє належним чином завірену копію:

- членам Ради адвокатів регіону, у порядку, встановленому п. 7.2 цього Регламенту;
- Раді адвокатів України, на офіційну електронну пошту.

11.12. У разі непідписання та/або відмови Голови Ради адвокатів регіону у підписанні протоколу в строк, визначений пунктом 11.10 цього Регламенту, Секретар Ради адвокатів регіону направляє членам Ради адвокатів регіону, які взяли участь у засіданні, у порядку, встановленому п. 7.2 Регламенту, копію протоколу з повідомленням про причину непідписання та/або відмову Голови Ради адвокатів регіону у підписанні протоколу, а також про можливість надання письмових зауважень до протоколу протягом 3 (трьох днів) з моменту отримання його копії, якщо такі є. Протокол вважається оформленим належним чином та таким, що відповідає п. 11.10 цього Регламенту, за умови

відсутності у членів Ради адвокатів регіону, які взяли участь у засіданні, письмових зауважень до нього та його підписання більшістю членів Ради адвокатів регіону, які взяли участь у засіданні. У такому випадку копія протоколу з повідомленням про дотримання п. 11.12 розділу 11 цього Регламенту направляється відповідно до п. 11.11 розділу 11 цього Регламенту. За наявності істотних письмових зауважень (неправильного або неповного викладу пропозицій, що були поставлені на голосування, відомостей про результати голосування тощо), вони розглядаються на черговому засіданні Ради адвокатів регіону.

(Розділ 11, зі змінами, внесеними рішенням РАУ від 23.04.2016 р. № 109)

Розділ 12. Порядок голосування на засіданнях ради адвокатів регіону

12.1. Члени ради адвокатів регіону голосують на засіданнях ради адвокатів регіону шляхом підняття рук. Підрахунок голосів веде Секретар ради адвокатів регіону. Рішення приймається відкритим голосуванням більшістю голосів від загальної кількості членів ради. У разі рівного розподілу голосів голос Голови ради адвокатів регіону є визначальним. Не допускається голосування за дорученням або передача голосу іншому члену ради адвокатів регіону.

Розділ 13. Рішення ради адвокатів регіону

13.1. Результатом вирішення питань діяльності ради адвокатів регіону, віднесених Законом до її компетенції, а також питань організаційної діяльності ради адвокатів регіону та її Секретаріату, є рішення встановленої форми.

13.1.1. Член ради адвокатів регіону не може утримуватися під час голосування.

13.1.2. Рішення ради адвокатів регіону викладається в письмовій формі. У рішенні зазначаються:

- дата, порядковий номер і місце прийняття рішення;
- питання, що розглядалося;
- обґрунтування прийнятого рішення;
- резолютивна частина рішення.

13.1.3. Рішення ради адвокатів регіону інформаційного характеру можуть оформлюватися протокольно.

13.1.4. Рішення підписується Головою і Секретарем ради адвокатів регіону.

13.1.5. Рішення ради адвокатів регіону приймаються більшістю голосів від загальної кількості членів ради.

13.1.6. Рішення ради адвокатів регіону, прийняті в межах її повноважень, обов'язкові до виконання адвокатами, адвокатськими об'єднаннями, бюро, регіональними органами адвокатського самоврядування, а також у межах реалізації публічних функцій органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх територіальними органами, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності і громадянами.

13.1.7. За наявності окремої думки вона викладається членом ради адвокатів регіону у письмовій формі, про що Голова ради адвокатів регіону повідомляє на засіданні, але зміст окремої думки виголошенню на засіданні не підлягає.

13.1.8. Секретар ради адвокатів регіону у разі необхідності або на вимогу направляє належним чином завірені копії прийнятих рішень:

- членам ради адвокатів регіону, у порядку, встановленому п. 7.2 цього Регламенту;
- Раді адвокатів України, на офіційну електронну пошту.

(підпункт 13.1.8 пункту 13.1 у редакції рішення РАУ від 23.04.2016 р. № 109)

13.2. Усі прийняті рішення ради адвокатів регіону фіксуються Секретарем ради у протоколі засідання.

Розділ 14. Порядок формування та повноваження тимчасових робочих органів ради адвокатів регіону

14.1. Тимчасові робочі органи ради адвокатів регіону (робочі, консультативні, експертні, комітети, комісії, групи тощо) створюються для вирішення поточних завдань діяльності ради адвокатів регіону за рішенням ради адвокатів регіону.

14.2. У рішенні про створення тимчасового робочого органу ради адвокатів регіону повинно бути зазначено:

- мету створення тимчасового робочого органу;
- вичерпний перелік завдань тимчасового робочого органу;
- членів ради адвокатів регіону, які включаються до складу тимчасового робочого органу;
- голову тимчасового робочого органу;
- термін виконання завдань тимчасовим робочим органом;
- термін, на який створюється тимчасовий робочий орган, у разі необхідності.

14.3. Тимчасовий робочий орган ради адвокатів регіону може очолювати будь-який член ради адвокатів регіону за його згодою.

14.4. Фахівці, експерти з відповідних питань, науковці, представники органів державної влади та місцевого самоврядування беруть участь в роботі тимчасових робочих органів ради адвокатів регіону за їх згодою.

14.5. Основною формою роботи тимчасових робочих органів ради адвокатів регіону є засідання, які проводяться у міру необхідності.

14.6. Тимчасовий робочий орган ради адвокатів регіону очолює голова, призначений рішенням про створення відповідного органу, який здійснює організацію та підготовку засідань тимчасового робочого органу.

14.7. Рішення тимчасового робочого органу оформляється протоколом.

14.8. Тимчасовий робочий орган ради адвокатів регіону виконує виключно зазначені у рішенні про його створення завдання.

Розділ 15. Взаємодія ради адвокатів регіону з іншими органами адвокатського самоврядування

15.1. Інформаційний обмін між радою адвокатів регіону, вищими та іншими органами адвокатського самоврядування здійснюється у порядку, встановленому рішенням Ради адвокатів України та/або актами Національної асоціації адвокатів України.

Розділ 16. Внесення змін до Регламенту

16.1. Зміни чи доповнення до цього Регламенту затверджуються рішенням Ради адвокатів України.

Розділ 17. Заключні положення

17.1. На сторінці ради адвокатів регіону офіційного веб-сайту НААУ оприлюднюється Положення про раду адвокатів регіону, Регламент ради адвокатів регіону, прийняті рішення ради адвокатів регіону, щорічний звіт про діяльність ради адвокатів регіону, у тому числі фінансовий, інформація про склад ради адвокатів регіону, склад робочих органів ради адвокатів регіону тощо.

**НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
РАДА АДВОКАТІВ УКРАЇНИ**

РІШЕННЯ № 118

**Про затвердження роз'яснення щодо можливості надання адвокатом
(адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням)
правової допомоги безоплатно (Pro bono)**

«23» квітня 2016 року

м. Київ

Рада адвокатів України, керуючись статтею 55 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Положенням про Раду адвокатів України, **вирішила:**

1. Затвердити роз'яснення щодо можливості надання адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) правової допомоги безоплатно (Pro bono), що додається.
2. Секретарю Ради адвокатів України про прийняте рішення повідомити ради адвокатів та кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури регіонів, а також оприлюднити його на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України.

Голова Ради адвокатів України

Л. П. Ізовітова

Секретар Ради адвокатів України

П. М. Гречківський

**Додаток 1
до рішення Ради адвокатів України
від 23 квітня 2016 року № 118**

**Щодо можливості надання адвокатом (адвокатським бюро,
адвокатським об'єднанням) правової допомоги безоплатно (Pro bono)**

Рада адвокатів України, розглянувши звернення адвоката Гніздовської Г. М. (Голови АО «Юріс Феррум») щодо можливості надання адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) правової допомоги клієнту на добровільних засадах і безоплатно (Pro bono), врахувавши пропозиції членів Ради адвокатів України, відповідно до статті 55 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Положення про Раду адвокатів України, роз'яснює наступне.

Адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги (статті 26, 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», стаття 14 Правил адвокатської етики, затверджених Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.12 р.).

Договором про надання правової допомоги є домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором,

а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору (стаття 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Відповідно до частини 3 статті 12 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», до договору про надання правової допомоги застосовуються загальні вимоги договірної права.

Фундаментальним принципом договірної права є принцип свободи договору, закріплений в статті 3 Цивільного кодексу України, який в кореспонденції з нормами частини першої статті 627 і статті 6 Цивільного кодексу України означає, що сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства. Сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами. Сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

Згідно із загальними вимогами договірної права договір є відплатним, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає із суті договору (частина п'ята статті 626 Цивільного кодексу України).

Ні Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ні Правила адвокатської етики не закріплюють положення про ціну послуг і гонорар як істотні умови договору про надання правової допомоги. Стаття 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка регламентує вимоги до форми та змісту договору про надання правової допомоги, взагалі не містить приписів щодо оплати договору.

Згідно з положеннями статті 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка кореспондується зі статтею 28 Правил адвокатської етики:

1. Гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

2. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги.

3. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час.

Разом з тим Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зокрема в статті 21, яка закріплює обов'язки адвоката, та Правила адвокатської етики не покладають на адвоката обов'язку фіксувати в договорі умову про сплату гонорару або визначати його позитивне значення, а також вчиняти дії по стягненню гонорару з клієнта. Зазначені нормативно-правові акти не забороняють адвокату надавати правову допомогу безоплатно.

Відповідно до приписів частини четвертої статті 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» особливості укладення та змісту контрактів (договорів) з адвокатами, які надають безоплатну правову допомогу, встановлюються законом, що регулює порядок надання безоплатної правової допомоги.

Наразі порядок надання безоплатної правової допомоги в Україні регламентується Законом України «Про безоплатну правову допомогу», який регулює лише сферу відносин з надання безоплатної правової допомоги за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел через систему центрів з надання безоплатної правової допомоги. Надання адвокатами індивідуально

безоплатної правової допомоги на умовах Pro bono, тобто на добровільних засадах і без оплати в якості громадської діяльності спеціальним законодавством в Україні не врегульовано.

Таким чином, керуючись положенням статті 19 Конституції України про те, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, враховуючи загальні вимоги договірного права, виходячи з принципу свободи договору, Рада адвокатів України роз'яснює, що адвокат має право надавати правову допомогу на добровільних засадах і безоплатно (Pro bono), відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги, в якому обов'язково має зазначатися про умови надання правової допомоги Pro bono без сплати гонорару або з розміром гонорару в 0,00 гривень.

Оплата фактичних видатків, пов'язаних з виконанням доручення, відповідно до приписів статті 29 Правил адвокатської етики не є гонораром адвоката і не впливає на оплатність договору про надання правової допомоги.

НЕВТІШНІ ВИСНОВКИ ЩОДО РЕЗУЛЬТАТІВ РОБОТИ СИСТЕМИ БПД

Ігор Колесников,

адвокат, Голова Комітету з питань БПД
Національної асоціації адвокатів України

Інститут адвокатури, надання правової допомоги та забезпечення захисту є головними інститутами в правовій державі. Забезпечення людині права на отримання правової допомоги — завдання держави. Діяльність державних посадовців повинна бути спрямована на неухильне виконання Конституції та законів України та недопущення порушення прав та інтересів будь-яких осіб. В Україні відповідно до Конституції функція захисту покладена на адвокатуру. В цій статті мова піде про діяльності державних органів та їх посадовців, які при здійсненні покладених

на них повноважень діють не в інтересах держави та громадян. Нас здебільшого цікавить безпосередньо діяльність Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України та Координаційного центру з надання правової допомоги¹ та їх посадовців.

Здійснивши аналіз нормативно-правових актів, які були видані вказаними державними органами, Комітетом з питань безоплатної правової допомоги НААУ разом з іншими комітетами НААУ були зроблені не-втішні висновки.

Діяльність вказаних суб'єктів зокрема та держави в цілому спрямована не на підвищення ролі адвокатури в державі, укріплення інституту захисту та забезпечення права на отримання кваліфікованої правової допомоги, а на створення повністю регульованої з боку держави системи надання правової допомоги, на знищення адвокатури як самоврядного, незалежного інституту, який притаманний розвиненій правовій державі.

Вважаю, що одним із основних напрямків діяльності держави має бути удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів, гарантій здійснення адвокатської діяльності; впровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб органів влади за порушення гарантій незалежності адвокатів; посилення гарантій захисту адвокатської таємниці;

спрощення доступу громадян до безоплатної правової допомоги через удосконалення стандартів якості надання безоплатної правової допомоги та їх дотримання.

У Висновку «Щодо порушення прав та гарантій здійснення адвокатської діяльності, корупційної складової при створенні та функціонуванні системи безоплатної правової допомоги в Україні», який було затверджено 20.05.16 р. Радою адвокатів України, зазначено, що діяльність Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України зводиться до ігнорування органів адвокатського самоврядування та принципів створення системи безоплатної правової допомоги, суперечить стратегії реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 — 2020 роки, схвалений Указом Президента України від 20.05.15 р. № 276/2015, а також не спрямована на посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності та забезпечення доступності безоплатної правової допомоги, зміцнення на інституційному рівні Національної асоціації адвокатів України для забезпечення належної професійної діяльності адвокатури,

¹ Далі за текстом — КЦ БПД.

управління юридичними професіями та представництво колективних інтересів адвокатів.

Також з боку Міністерства юстиції України та КЦ БПД створені умови щодо:

— повного усунення Національної асоціації адвокатів України та інших органів адвокатського самоврядування від участі в організації та функціонуванні системи надання безоплатної правової допомоги, що призвело та призводить до порушення прав адвокатів та гарантій здійснення адвокатської діяльності, порушення прав адвокатів, які уклали договори з відповідними центрами про надання безоплатної правової допомоги, порушення прав громадян на отримання належної правової допомоги;

— грубого порушення діючого законодавства в діяльності Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України, КЦ БПД в особі їх керівників, яке полягає в прийнятті нормативно-правових актів в порушення Конституції України та законів України, які регулюють питання створення та функціонування системи надання безоплатної правової допомоги;

— неефективного витрачання державних коштів, яке полягає в створенні з порушенням діючого законодавства розгалуженої системи з роздутими штатами та громіздкою матеріально-технічною базою, яка утримується за рахунок коштів державного бюджету;

— корупційної складової, яка полягає в використанні посадового становища у власних інтересах та інтересах третіх осіб;

— надання створеним державними органами, установам, зокрема КЦ БПД, функцій та повноважень, які належать адвокатурі як самоврядній професійній незалежній організації.

З більш детальним обґрунтуванням щодо зроблених висновків можна ознайомитися у відповідних виданнях та на сайті НААУ.

На мій погляд, на законодавчому рівні організацію надання правової допомоги потрібно врегулювати наступним чином.

Закон України від 02.06.11 р. № 3460 «Про надання безоплатної правової допомоги» визначає право певних категорій осіб на отримання такої допомоги з зазначенням виключних підстав, кому саме надається така правова допомога та за який кошт. Орган державної влади здійснює контроль за витрачанням коштів, які виділяються на вказані цілі.

Закон України від 05.07.12 р. № 5076 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» регулює організацію та порядок надання безоплатної правової допомоги усіма адвокатами, які бажають надавати таку правову допомогу. Органи адвокатського самоврядування (ради адвокатів регіонів) здійснюють діяльність з організації такої допомоги у відповідному регіоні.

За таких умов не потрібне утримання цілої «армії» чиновників, офісів, здійснення цілої купи марних витрат з бюджету.

Але на сьогодні з тих нормативно-правових актів, які вже прийнято, ми бачимо прямо протилежні результати діяльності держави: марнотратство, використання адвокатів в цих брудних схемах, порушення прав та гарантій здійснення адвокатської діяльності.

Так, створення державою умов для забезпечення захисту особи з моменту її затримання, коли особа найбільш вразлива, є найголовнішим завданням правової держави. Але закладена конструкція щодо забезпечення захисту особи відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» зводиться до того, що за дорученням Центру з надання безоплатної правової допомоги його керівник визначає на свій розсуд, хто з адвокатів, які уклали за наслідками конкурсу договір, буде надавати захист затриманій особі, не враховуючи при цьому думку самої особи щодо вільного вибору захисника, навіть за умови, що така особа не може собі забезпечити захисника за власний кошт.

З одного боку, нібито забезпечується право на захист. З іншого боку, держава в особі відповідних посадовців, які здебільшого не є адвокатами, вирішує питання участі відповідного адвоката та в подальшому надає «змогу» такому адвокату укласти договір з особою, якій надається захист відповідно до передбаченого Законом України «Про безоплатну правову допомогу» порядку.

При такій моделі надання правової допомоги ми бачимо велику кількість зловживань та порушень.

Так, Міністерством юстиції України було прийнято наказ від 25.02.14 р. № 386/5, яким затверджено Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі. Спільним наказом Міністерства юстиції України та Координаційного центру від 06.04.15 р. № 136 було затверджено фактично порядок здійснення контролю за дотриманням адво-

катами Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі.

Але зазначені підзаконні нормативно-правові акти прийняті в порушення вимог Конституції України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Невідповідність вказаних наказів вимогам діючого законодавства полягає в тому, що посадові особи, які будуть визначені (зокрема менеджер з якості та інші особи) у структурі створеної системи надання правової допомоги, яку очолює КЦ БПД, будуть мати право в порушення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» порушувати адвокатську таємницю, мати доступ до документів адвоката та таким чином впливати на порядок надання правової допомоги адвокатам шляхом прийняття цими особами (начальником відділу забезпечення якості правової допомоги відповідного регіонального центру, менеджером з якості) рішень про дотримання або недотримання стандартів якості.

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено, що оцінка якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної первинної правової допомоги здійснюється за зверненням органів місцевого самоврядування, а безоплатної вторинної правової допомоги — за зверненням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів.

Системний аналіз порушень з боку органів влади також викладено у висновках НААУ щодо системи безоплатної правової допомоги.

Досить багато випадків, з якими доводиться стикатися, — не зовсім правомірна поведінка адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

Так, призначений за дорученням Центру адвокат прибуває до затриманої особи і починає надавати правову допомогу, але у цієї особи вже є адвокат за договором. Але, незважаючи при цьому на таку інформацію про наявність адвоката за договором, адвокат

з системи безоплатної вторинної правової допомоги наполягає на тому, що саме він є адвокатом затриманої особи. Не зважає на це і співробітник правоохоронного органу. Пунктом 3 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» встановлено, що надання безоплатної вторинної правової допомоги припиняється за рішенням Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у разі, якщо особа користується захистом іншого захисника (захисників) у справі, за якою їй призначено захисника відповідно до цього Закону.

За наслідками однієї з таких справ з боку НАБУ було подано скарги на адвоката затриманої особи та на адвоката, який діяв як член Комітету захисту прав та гарантій здійснення адвокатської діяльності.

Інші порушення полягають в тому, що адвокат, який прибув за дорученням Центру, вимагає у клієнта сплати йому додаткової винагороди, погрожуючи припиненням надання правової допомоги, або вимагає укласти договір про надання правової допомоги та сплати гонорару, мотивуючи це тим, що кошти, які платить держава, — копійки.

Вказані скарги та заяви наразі розглядаються не тільки відповідними комітетами НААУ, а вже передані до відповідних компетентних органів в межах їх повноважень.

Вирішити усі проблеми, які на сьогодні постали за наслідками впровадження саме такого механізму функціонування системи надання безоплатної правової допомоги, покликані насамперед узгоджені дії законодавців та органів виконавчої влади з адвокатурою як самоврядною та незалежною організацією. Ці дії повинні бути об'єднані однією метою: кожен з суб'єктів діє на кінцевий результат — правова допомога є доступною та кваліфікованою і надання цієї допомоги забезпечується адвокатурою, яка в будь-якому випадку не є складовою державного механізму.

Доки державні посадовці будуть діяти тільки з позиції власних інтересів та з метою усім керувати, то бути впевненими в тому, що в Україні буде діяти закон, немає жодних сподівань.

СПОРИ З МИТНИМ ОРГАНОМ ЩОДО КОРИГУВАННЯ МИТНОЇ ВАРТОСТІ ТОВАРУ: ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Ольга Соловійова,
адвокат, доцент кафедри
адміністративного права
Національного юридичного
університету імені
Ярослава Мудрого, к. ю. н.

Марина Семененко,
суддя Запорізького окружного
адміністративного суду

У зв'язку з підписанням Україною угоди про Асоціацію з Європейським Союзом, вступом до міжнародних організацій (World Customs Organization, World Trade Organization), приєднанням до ряду міжнародних угод у різних сферах співпраці (фінансової, освітньої, охорони здоров'я, правоохоронної, митної) виникає необхідність впровадження у практику правотворчості та правозастосування європейських принципів зовнішньоекономічної діяльності. Кардинальні зміни лінії розвитку торкнулися і митної справи в Україні, саме в напрямку адаптації до загальноприйнятих у міжнародній практиці норм та стандартів. І якщо раніше міжнародні угоди у сфері митної справи, чинні на території України, стосувалися лише конкретних митно-правових інститутів, то на сьогодні вони мають відношення до основних засад митного законодавства, що вимагає перегляду всієї нормативно-правової бази та приведення її у відповідність із положеннями міжнародних митних, економічних та інших угод.

Велике значення для врегулювання відносин у сфері митної справи має Міжнародна конвенція Ради Митного Співробітництва від 18.05.73 р. «Про спрощення і гармонізацію митних процедур» (Киотська конвенція), до якої Україна приєдналася 15 лютого 2011 року, яку разом з її численними додатками можна без перебільшення вважати своєрідним кодексом поведінки держав у сфері митних правовідносин. І як результат, уже з врахуванням положень зазначеної конвенції у 2012 році був прийнятий Митний кодекс України¹. За оцінками експертів, МК 2012 року суттєво змінив митне законодавство, в тому числі спростив процедуру митного оформлення та розширив повноваження митних органів при проведенні перевірок. МК спрямований на забезпечення захисту економічних інтересів України, створення сприятливих умов для розвитку

її економіки, захисту прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та громадян, а також забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи.

Крім того, окрема частина положень МК значно розширила права та обов'язки декларанта в процесі заявлення митної вартості товарів. Так, декларант визначає митну вартість товару самостійно, при цьому має можливість отримати письмову консультацію митного органу. Крім того, сучасне митне законодавство надає декларанту можливість отримувати від митного органу письмові обґрунтування невизнання останнім митної вартості товару. На практиці дії працівників митних органів щодо накладення адміністративних стягнень за порушення митних правил, митного оформлення, митного контролю, в тому числі щодо

¹ Далі за текстом — МК.

визначення митної вартості, не позбавлені певних недоліків. А це у свою чергу змушує суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності звертатися за захистом своїх порушених прав.

Характеризуючи особливості митних правовідносин, необхідно зазначити, що, по-перше, вони обов'язково пов'язані з переміщенням через митний кордон товарів та транспортних засобів; по-друге, у митно-правових відносинах однією зі сторін обов'язково виступає митний орган (орган доходів і зборів), який представляє державні інтереси та наділений спеціальними повноваженнями; по-третє, у зв'язку з тим, що відносини виникають у процесі здійснення державної діяльності, вони мають публічний характер, а спори з приводу реалізації державної політики у цій сфері за змістом ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України² віднесено до юрисдикції адміністративних судів.

Метою цієї статті є аналіз митного та адміністративно-процесуального законодавства, виявлення проблемних питань на практиці при вирішенні адміністративних справ за участю митних органів і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

При переміщенні товарів на митну територію України товари і транспортні засоби підлягають митному оформленню і митному контролю в порядку і на умовах, що визначені МК. Сутність митного оформлення полягає у виконанні митним органом певних визначених законом процедур, які пов'язані із закріпленням результатів митного контролю товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України і мають юридичне значення для подальшого використання цих товарів і транспортних засобів.

У свою чергу, митні процедури зумовлюють обов'язок осіб, які переміщують товари і транспортні засоби, вчинити певні дії щодо їх легалізації. Так, відповідно до встановленого МК порядку митне оформлення розпочинається з моменту подання митному органу митної декларації або документа, який відповідно до законодавства її замінює, в якій зазначаються точні відомості про товари, мету їх переміщення через митний кордон України та ін. При цьому декларант зобов'язаний самостійно визначити митну вартість таких товарів, яка за загальним правилом базується на ціні, що фактично сплачена або підлягає сплаті

за такі товари. Також до декларації додаються необхідні для митного оформлення документи, перелік яких встановлений ч. 2 ст. 53 МК та є вичерпним.

Митний орган здійснює контроль правильності визначення митної вартості товарів шляхом перевірки числового значення заявленої митної вартості, і якщо дійде висновку, що подані до митного оформлення документи містять розбіжності, або наявні ознаки їх піддробки, або вони не містять всіх відомостей, що підтверджують числові значення складових митної вартості товарів, чи відомостей щодо ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари, наділений повноваженням витребувати додаткові документи. Якщо додаткові документи не усувають виявлені недоліки та не дають змоги впевнитись у правильності визначення митної вартості товару, митний орган самостійно обчислює митну вартість на підставі наявної у нього інформації за встановленими методами.

Начебто, встановлений алгоритм дій митного органу при здійсненні митного оформлення товарів є чітким і зрозумілим. Однак на практиці виявляється, що у більшості випадків сумнів щодо заявленої митної вартості товару виникає у митного органу лише через наявність у ціновій базі митниці даних про те, що подібний товар було вже колись розмитнено за іншою ціною. При цьому митний орган знаходить будь-які недоліки в оформленні поданих документів, витребує додаткові документи та, незважаючи на їх зміст, приймає рішення про коригування заявленої митної вартості і відмовляє у митному оформленні товару за заявленою декларантом митною вартістю.

Саме незгода суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з такими діями та рішеннями митного органу зумовлює їх звернення до адміністративного суду за захистом порушених прав. Подібні справи становлять переважну більшість спорів з митними органами.

Разом з тим особливістю справ даної категорії є те, що кожне митне оформлення носить індивідуальний характер, оскільки відповідно до МК кожна партія товару, навіть якщо їх декілька за одним і тим самим контрактом, повинна проходити повну окрему процедуру митного оформлення з урахуванням специфіки умов постачання.

Отже, незважаючи на схожість обставин справ цієї категорії та порушень норм чинного законодавства, які

² Далі за текстом — КАС.

допускаються митними органами, суди знову і знову розглядають подібні справи та у переважній більшості приймають рішення на користь декларантів.

Отримавши судові рішення про скасування визначеної митним органом митної вартості товару, особи обґрунтовано ставлять питання про повернення надмірно сплачених митних платежів, адже якби митні платежі були сплачені за заявленою ними митною вартістю, а не у протиправно визначеному митним органом розмірі, сплачені суми були б значно меншими.

Як показала практика, самостійно здійснювати повернення таких коштів митниця відмовляється, а тому особи змушені знову звертатись до суду вже з проханням поновити їх порушене право на отримання надмірно сплачених коштів.

Спочатку судова практика пішла тим шляхом, що пра-во кожної особи має бути не просто захищено, але й захищено ефективно, що зумовило прийняття судами рішень про стягнення належних до повернення сум одночасно з вирішенням питання про правомірність рішень митного органу щодо визначення митної вартості товару.

Для прикладу, ухвалою Вінницького апеляційного адміністративного суду від 18.06.14 р. у справі № 802/743/14-а залишено без змін постанову Вінницького окружного адміністративного суду від 28.04.14 р., якою задоволено позов Особи_1 до Вінницької митниці Міндоходів, ГУ Держказначейства України про визнання протиправною картки відмови у митному оформленні, стягнення незаконно нарахованої суми ввізного мита³.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції, з позицією якого погодився апеляційний суд, зазначив, що для надання товару режиму вільної торгівлі єдиним документом, що свідчить про країну походження товару, є Сертифікат про походження товару, виданий уповноваженим органом держави вивезення відповідно до її національного законодавства. Аналогічна правова позиція у даній категорії справ висловлена Вищим адміністративним судом України в ухвалі від 20.03.14 р. у справі № К/800/65625/13⁴ За наведених обставин рішення відповідача про відмову у митному оформленні товару у режимі вільної торгівлі на підставі митної декларації від 03.03.14 р.

³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39368263>.

⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37995415>.

⁵ Далі за текстом — ВСУ.

⁶ Далі за текстом — ПК.

⁷ Далі за текстом — БК.

№ 401090000.2014.003924, яке викладене у картці відмови в прийнятті митної декларації, митному оформленні впуску чи пропуску товарів, транспортних засобів комерційного призначення, є необґрунтованим та протиправним, а тому підлягає скасуванню.

Крім того, зважаючи на похідний характер вимог щодо повернення сплачених коштів (мита), суд першої інстанції правильно та обґрунтовано постановив стягнути з Державного бюджету України на користь Особи_2 незаконно нарахованого та вимушено сплаченого ввізного мита.

Тобто у випадку визнання протиправним та скасування рішення про визначення митної вартості товарів суди приймали рішення щодо повернення надмірно сплачених податків та митних платежів.

Проте Верховний Суд України⁵ не погодився з таким застосуванням митного законодавства та у низці своїх рішень (по справам № 21-201а14, 21-324а14, 21-338а14 тощо) висловив правову позицію, яка полягає в тому, що у разі незгоди з рішенням чи дією митних органів з питань: перевірки достовірності документів, що підтверджують країну походження товару, який переміщується на митну територію України; визначення, призначення, заявлення, з'ясування достовірності, коригування та/чи інших дій щодо митної вартості; митного контролю і митного оформлення, декларант (суб'єкт господарювання, підприємство) може піддати ці дії чи рішення судовому контролю.

Якщо суд визнає рішення і дії митних органів із зазначених питань протиправними, зобов'яже вчинити певні дії відповідно до вимог митного законодавства, і коли у рішенні суду буде констатована неправильність чи хибність рішень чи дій митних органів, які зумовили (призвели, потягли) помилкову та/або надмірну сплату сум митних платежів, ці платежі повертаються декларанту в порядку і на умовах, установлених у ст. 301 МК, ст. 43 Податкового кодексу України⁶ і ст. 45 Бюджетного кодексу України⁷, з дотриманням встановленої процедури. Станом на сьогодні діють норми Порядку повернення платникам податків коштів, що обліковуються на відповідних рахунках митного органу як передплата, і митних та інших платежів, помилково

та/або надмірно сплачених до бюджету, контроль за справлянням яких здійснюється митними органами⁸, затвердженого наказом Державної митної служби України від 20.07.07 р. № 618, та Порядку взаємодії територіальних органів Державної фіскальної служби України, місцевих фінансових органів та територіальних органів Державної казначейської служби України у процесі повернення платникам податків помилково та/або надміру сплачених сум грошових зобов'язань⁹, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 15.12.15 р. № 1146. Процедура, врегульована зазначеними нормативно-правовими актами, не передбачає повернення помилково та/або надміру сплачених обов'язкових платежів у спосіб судового стягнення безпосередньо (водночас) із здійсненням судового контролю над рішеннями, діями чи бездіяльністю митних органів з питань, пов'язаних з розмитненням і справлянням митних платежів.

Така правова позиція ВСУ зумовила виникнення ситуації, коли захист прав особи від порушень з боку митного органу при здійсненні митного оформлення імпортованого товару відбувається в два етапи: спочатку здійснюється судовий контроль над рішеннями, діями чи бездіяльністю митних органів з питань, пов'язаних з розмитненням і справлянням митних платежів; у разі позитивного для особи завершення першого етапу та відмови митного органу за самостійним рішенням повернути надмірно сплачені платежі, повернення надмірно сплачених митних платежів відбувається в судовому порядку.

При цьому ВСУ наголосив на тому, що при вирішенні останнього питання належним способом захисту може вважатись лише зобов'язання митного органу скласти та направити до органів Державної казначейської служби України¹⁰ відповідний висновок, в той час як прийняття судового рішення про стягнення таких сум є недопустимим втручанням у повноваження митних органів.

Враховуючи таку позицію найвищого судового органу, зацікавлені особи змушені двічі порушувати в судовому порядку питання про захист одного й того самого

порушеного права на визнання належним чином підтвердженої заявленої митної вартості імпортованого товару за ціною договору, подаючи позов про визнання протиправним та скасування рішення про коригування митної вартості товару, а згодом і про зобов'язання вчинити дії щодо складення та направлення до органів ДКСУ висновку про повернення надмірно сплачених податків і зборів.

Прикладом може служити постанова Вінницького апеляційного адміністративного суду у справі № 802/1873/14-а¹¹, якою скасовано в частині постанову Вінницького окружного адміністративного суду про задоволення позову Особи_1 до Вінницької митниці Міндоходів, ГУ Держказначейства України у м. Києві про визнання протиправними та скасування рішення про коригування митної вартості, стягнення зайво сплаченої за митне оформлення товару суми ПДВ.

Скасовуючи в частині рішення суду першої інстанції, суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що позовна вимога щодо стягнення з державного бюджету України надміру сплачених обов'язкових платежів не підлягає задоволенню, оскільки шляхом прийняття судом рішення про стягнення суми надміру сплачених митних платежів фактично визначається митна вартість ввезеного товару, чим підміняється митний орган.

Вказана позиція визначена Верховним Судом України від 17.12.13 р. у справі № 21-439а13¹² про визнання протиправним і скасування рішення про визначення митної вартості та стягнення суми надмірно сплаченого податку на додану вартість.

Зокрема, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України зазначила, що суди, у разі встановлення протиправності рішень митного органу про визначення митної вартості за тим чи іншим методом, не вправі підміняти митний орган, стягуючи з державного бюджету надмірно сплачену з такої вартості суму податку на додану вартість, фактично визнаючи при цьому інший метод обчислення митної вартості.

Тобто судова практика виходила з того, що нормативно-правовими актами встановлено

⁸ Далі за текстом — Порядок № 618.

⁹ Далі за текстом — Порядок № 1146.

¹⁰ Далі за текстом — ДКСУ.

¹¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41479199>.

¹² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36475586>.

спеціальний порядок повернення надмірно сплачених митних платежів, а тому позовні вимоги в цій частині є передчасними та не підлягають задоволенню.

Ситуація, що склалась, призводить до невинного зволікання з поновленням порушених державним органом прав приватних осіб, адже зміст контролю правильності визначення митної вартості товарів, окрім випадків заниження декларантом заявленої митної вартості, також передбачає реагування митниці і на її завищення з метою запобігання безпідставної та надмірної сплати податків і зборів. Отже, митний орган мав би самостійно без судового втручання вчинити необхідні дії щодо недопущення надмірної сплати декларантами податків і зборів, або, у випадку допущення переплати, вживати заходів для повернення зайво сплачених коштів.

Однак разом із негативними наслідками є й позитивний ефект: порядок врегулювання подібних спорів здобув юридичної визначеності, а отже, судова практика при вирішенні справ такої категорії стала зрозумілою та передбачуваною, що позитивно вплинуло на можливість зацікавлених осіб формувати свою поведінку при здійсненні митного оформлення імпортованого товару.

Однак 03.11.15 р. постановою за результатами перегляду справи № 808/2503/14 ВСУ знову посяв насіння сумніву¹³.

У справі позивачем ставилось питання про визнання протиправними дій митного органу; визнання протиправними та скасування рішень про коригування митної вартості товарів; визнання протиправними та скасування карток відмови в прийнятті митної декларації, митному оформленні випуску чи пропуску товарів, транспортних засобів комерційного призначення, а також зобов'язання митного органу в установленому законодавством порядку скласти та направити органу ДКСУ висновок про повернення надмірно сплачених митних платежів.

Суд першої інстанції, з чим погодився суд апеляційної інстанції, позовні вимоги задовольнив частково та скасував оскаржувані рішення суб'єкта владних повноважень, а також зобов'язав відповідача скласти та направити органу ДКСУ висновок про повернення надмірно сплачених митних платежів.

Суд касаційної інстанції рішення судів попередніх інстанцій скасував в останній частині — у частині зобов'язання митного органу в установленому законодавством порядку скласти та направити органу ДКСУ висновок про повернення надмірно сплачених митних платежів, що повністю узгоджується з практикою ВСУ.

Разом з тим за результатом перегляду справи ВСУ скасував постанову Вищого адміністративного суду України та залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій, тобто підтвердив можливість заявлення в одному позові вимог про визнання протиправними рішень про коригування митної вартості товару та карток відмови у митному оформленні товару одночасно з вимогами про повернення надмірно сплачених на підставі таких актів грошових коштів.

Вважаємо, що такий підхід до вирішення вимог про визнання протиправними рішень про коригування митної вартості товару та карток відмови у митному оформленні товару одночасно з вимогами про повернення надмірно сплачених на підставі таких актів грошових коштів у більшій мірі відповідає ідеї захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб у відносинах з органами публічної влади. Держава в першу чергу має забезпечити комфортність такої діяльності, зробити її привабливою насамперед для осіб, які здійснюють зовнішню торгівлю, шляхом гарантування доступних та зрозумілих процедур переміщення через митний кордон країни товарів і транспортних засобів. А по-друге, держава повинна забезпечити дієвий та ефективний захист прав, якщо мали місце якісь порушення з боку органів публічної влади, та здійснити відновлення порушеного права у ефективний спосіб із найменшим використанням зусиль та ресурсів.

Враховуючи приписи ч. 1 ст. 38 Закону України від 07.07.10 р. № 2453 «Про судоустрій і статус судів», згідно з якими ВСУ є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції України, який забезпечує єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом, при зверненні до адміністративного суду у спорах з митними органами щодо коригування митної вартості та повернення надмірно сплачених платежів, з метою дієвого захисту порушеного права, на нашу думку, доречним буде посилення на рішення ВСУ від 03.11.15 р. за результатами перегляду справи № 808/2503/14.

¹³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53658125>.

ЗАКОННІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗЕМЛЯХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ БЕЗ УСТАНОВЛЕННЯ МЕЖ У НАТУРІ

Анастасія Сербіна,
аналітик Видавничого будинку «Фактор», адвокат

Наразі по всій території України підвищилась «зацікавленість» різних органів до об'єктів природно-заповідного фонду. Усіма можливими способами зацікавлені особи намагаються довести неправомірність діяльності останніх без оформлення прав на землю. Судова практика з цього питання йде різними шляхами, спробуємо розібратись.

ВИМОГИ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відповідно до ст. 116 Земельного кодексу України¹ громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень, визначених цим Кодексом, або за результатами аукціону.

Набуття права на землю громадянами та юридичними особами здійснюється шляхом передачі земельних ділянок **у власність або надання їх у користування**.

Згідно зі ст. 123 ЗК надання земельних ділянок державної або комунальної власності у користування здійснюється Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування. Рішення зазначених органів приймається на підставі проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок у разі: надання земельної ділянки із зміною її цільового призначення; формування нової земельної ділянки (крім поділу та об'єднання).

Надання у користування земельної ділянки, зареєстрованої в Державному земельному кадастрі відповідно до Закону України від 07.07.11 р. № 3613 «Про Державний земельний кадастр», право власності на яку зареєстровано у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, без зміни її меж та цільового призначення здійснюється **без складення документації із землеустрою**.

Надання у користування земельної ділянки в інших випадках здійснюється **на підставі технічної документації** із землеустрою щодо встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості). У такому разі розроблення такої документації здійснюється на підставі дозволу, наданого Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування, відповідно до повноважень, визначених ст. 122 цього Кодексу, крім випадків, коли особа, зацікавлена в одержанні земельної ділянки у користування, набуває право замовити розроблення такої документації без надання такого дозволу.

Порядок передачі земельної ділянки у користування відбувається у **п'ять етапів**:

¹ Далі за текстом — ЗК.

1	звернення із клопотанням про надання дозволу на розробку документації
2	розгляд клопотання
3	розроблення проекту землеустрою
4	прийняття рішення про надання земельної ділянки у користування
5	реєстрація прав на землю

I. Особа, зацікавлена в одержанні у користування земельної ділянки із земель державної або комунальної власності за проектом землеустрою щодо її відведення, звертається з клопотанням про надання дозволу на його розробку до відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, які відповідно до повноважень, визначених ст. 122 ЗК, передають у власність або користування такі земельні ділянки.

У клопотанні зазначаються орієнтовний розмір земельної ділянки та її цільове призначення. До клопотання додаються графічні матеріали, на яких зазначено бажане місце розташування та розмір земельної ділянки, письмова згода землекористувача, засвідчена нотаріально (у разі вилучення земельної ділянки).

II. Відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування в межах їх повноважень **у місячний строк** розглядає клопотання і дає дозвіл на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки або надає мотивовану відмову у його наданні. Підставою відмови у наданні такого дозволу може бути лише невідповідність місця розташування земельної ділянки вимогам законів, прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, а також генеральних планів населених пунктів, іншої містобудівної документації, схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проектів землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів, затверджених у встановленому законом порядку.

Забороняється відмова у наданні дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельних ділянок, місце розташування об'єктів на яких погоджено відповідним органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування згідно із ст. 151 ЗК.

III. У разі якщо у місячний строк з дня реєстрації клопотання Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, відповідний орган виконавчої влади або орган місце-

вого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у користування відповідно до повноважень, визначених ст. 122 ЗК, не надав дозволу на розроблення документації із землеустрою або мотивовану відмову у його наданні, особа, зацікавлена в одержанні у користування земельної ділянки із земель державної або комунальної власності, у місячний строк з дня закінчення зазначеного строку має право замовити розроблення документації із землеустрою без надання такого дозволу, про що письмово повідомляє Верховну Раду Автономної Республіки Крим, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування. До письмового повідомлення додається договір на виконання робіт із землеустрою щодо відведення земельної ділянки.

Умови і строки розроблення проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок визначаються договором, укладеним замовником з виконавцем цих робіт відповідно до типового договору. Типовий договір на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки затверджується Кабінетом Міністрів України.

IV. Проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки погоджується в порядку, встановленому ст. 186¹ ЗК.

У разі якщо місце розташування об'єкта, розміри і межі земельної ділянки, що пропонується до вилучення (викупу), та умови вилучення (викупу) цієї ділянки погоджені згідно з вимогами ст. 151 ЗК, які під час розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки не змінилися, проект погодженню не підлягає.

Відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування у **двотижневий строк** з дня отримання проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки (а в разі необхідності здійснення обов'язкової державної експертизи земельнопорядної документації згідно із законом — після отримання позитивного висновку такої експертизи)

приймає рішення про надання земельної ділянки у користування.

Якщо земельна ділянка надається у користування за погодженням з Верховною Радою України, погоджений проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки подається до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, які із своїми пропозиціями та позитивним висновком державної експертизи землепорядної документації подають зазначений проект до Кабінету Міністрів України, який розглядає ці матеріали та подає їх до Верховної Ради України для прийняття відповідного рішення.

Якщо земельна ділянка надається у користування за рішенням Кабінету Міністрів України або за погодженням з Кабінетом Міністрів України, погоджений проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки подається відповідно до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської

міських державних адміністрацій, які розглядають його і в місячний строк подають зазначений проект із своїми пропозиціями та позитивним висновком державної експертизи землепорядної документації до Кабінету Міністрів України для прийняття відповідного рішення.

Якщо земельна ділянка надається у користування Верховною Радою Автономної Республіки Крим, погоджений проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки (а у разі необхідності здійснення обов'язкової державної експертизи землепорядної документації згідно із законом — після отримання позитивного висновку державної експертизи) подається до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, яка розглядає його і в місячний строк подає зазначений проект із своїми пропозиціями до Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Рішенням про надання земельної ділянки у користування за проектом землеустрою щодо її відведення здійснюються:

1	затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки
2	вилучення земельних ділянок у землекористувачів із затвердженням умов вилучення земельних ділянок (у разі необхідності)
3	надання земельної ділянки особі у користування з визначенням умов її використання і затвердженням умов надання, у тому числі (у разі необхідності) вимог щодо відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва

У разі надання земельних ділянок державної власності у постійне користування підприємствам, установам, організаціям комунальної власності одночасно здійснюється передача земельних ділянок державної власності у комунальну власність і навпаки.

На підставі рішення про передачу будівлі, споруди, іншого об'єкта нерухомого майна державної власності у комунальну власність приймається рішення про передачу у комунальну власність земельної ділянки, на якій розміщений об'єкт передачі.

На підставі рішення про передачу будівлі, споруди, іншого об'єкта нерухомого майна комунальної власності у державну власність також передається у державну власність земельна ділянка, на якій розміщений об'єкт передачі.

Підставою відмови у затвердженні проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки може бути лише його невідповідність вимогам законів та прий-

нятих відповідно до них нормативно-правових актів.

Відмова органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування у наданні земельної ділянки у користування або залишення клопотання без розгляду можуть бути оскаржені до суду.

V. Відповідно до ст. 125 ЗК право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав. Право власності, користування земельною ділянкою оформлюється відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (ст. 126 ЗК).

РЕАЛЬНІСТЬ

Згідно зі ст. 3 Закону України від 16.06.92 р. № 2456 «Про природно-заповідний фонд України»² до об'єктів природно-заповідного фонду України належать:

² Далі за текстом — Закон № 2456.

1	природні території та об'єкти	природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища
2	штучно створені об'єкти	ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва

Території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам, **є власністю Українського народу.**

Регіональні ландшафтні парки, зони — буферна, антропогенних ландшафтів, регульованого заповідного режиму біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, включені до складу, але не надані національним природним паркам, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва **можуть перебувати як у власності Українського народу, так і в інших формах власності**, передбачених законодавством України.

Ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки, створені до прийняття цього Закону, не підлягають приватизації.

У разі зміни форм власності на землю, на якій знаходяться заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, землевласники зобов'язані забезпечувати режим їх охорони і збереження з відповідною перереєстрацією охоронного зобов'язання.

У зв'язку із зазначеним фінансування об'єктів природно-заповідного фонду, що перебувають у власності Українського народу, відбувається із державного бюджету України, який постійно перебуває в процесі економії бюджетних коштів.

Стадія розробки проектної документації є коштовною, тим більше із урахуванням площі об'єкта природно-заповідного фонду, внаслідок чого в державному бюджеті завжди знаходяться більш важливі витрати, аніж оформлення прав на землю, що призводить до **здійснення діяльності природоохоронного об'єкта без реєстрації прав на земельні ділянки**, які ним охороняються. Подібна ситуація є типовою для України.

Відсутність правоустановлюючих документів на землю є серйозною перешкодою у здійсненні правомірної діяльності об'єкта природно-заповідного

фонду. Найгостріше стоїть проблема із охороною таких земель, оскільки режим діяльності на них є обмеженим, що завдає суттєвих перешкод у використанні цих об'єктів громадянами та юридичними особами, які намагаються отримати для себе максимальну користь шляхом: полювання, рибальства, задоволення сільськогосподарських потреб, видобування природних копалин та вирубування лісу.

Згідно зі ст. 6 Закону № 2456 території та об'єкти, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність, підлягають **комплексній охороні**, порядок здійснення якої визначається положенням щодо кожної з таких територій чи об'єктів, яке відповідно до цього Закону та законодавства України про охорону пам'яток історії та культури затверджується центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища та центральним органом виконавчої влади в галузі культури. З метою здійснення охорони об'єктів природно-заповідного фонду України спеціалізовані служби охорони при таких об'єктах мають право здійснювати перевірки, зупиняти протиправні дії, виписувати приписи усунення порушень законодавства, складати протоколи та порушувати питання про притягнення винних до відповідальності.

Саме під час виконання даної функції наріжним каменем виступає територія, що належить до об'єкта природно-заповідного фонду. Скарги, обґрунтовуючи неправомірність вимог служби охорони того чи іншого об'єкта природно-заповідного фонду України, посилаються на відсутність будь-яких документів на землю, внаслідок чого неможливо визначити, де саме знаходиться охоронювана за спеціальним режимом земля, а де ні. Суди вирішують вказані спори по-різному. В більшості випадків посилаються на вимоги земельного законодавства та, констатувавши відсутність необхідних документів, визнають діяльність служби охорони неправомірною.

Разом із тим існує і інша практика, яка є виправданою та законною.

ПОЗИТИВНА ПРАКТИКА

Що стосується законодавчої бази, яка регламентує земельні відносини об'єктів природно-заповідного фонду України, посилання на норми земельного законодавства щодо можливості правомірної діяльності об'єкта природно-заповідного фонду лише з моменту державної реєстрації прав на земельні ділянки є неправильним.

Відповідно до ч. 4 ст. 7 Закону № 2456 межі територій та об'єктів природно-заповідного фонду встановлюються в натурі відповідно до законодавства. **До встановлення меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду в натурі їх межі визначаються відповідно до проектів створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.** Дана норма Закону є спеціальною, а тому застосовується саме вона, а не загальні норми ЗК.

Проект створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду України є першим документом, який подається Президенту України чи відповідній раді для розгляду питання доцільності створення такого об'єкта. Вказаний проект містить купу інформації, у тому числі і картографічні дані, з яких чітко вбачається територія об'єкта природно-заповідного фонду.

Таким чином, до визначення меж в натурі, а відповідно і оформлення прав на землю, діяльність об'єкта природно-заповідного фонду можлива лише на підставі Проекту створення територій та об'єктів та не обмежена будь-якими строками.

Вказане обґрунтування є цілком законним та підтверджується неодноразовими рішеннями з цього питання судів касаційної інстанції, які, ретельно вивчивши законодавчу базу, скасовували рішення попередніх інстанцій та винесли нові рішення з урахуванням ч. 4 ст. 7 Закону № 2456.

Так, у справі № 922/3660/15 Вищий господарський суд України дійшов такого висновку: «Відповідно

до ст. 20 Закону № 2456 ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами та об'єктами вилучаються з господарського використання і надаються національним природним паркам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України. До складу територій національних природних парків можуть включатися ділянки землі та водного простору інших землевласників та землекористувачів. З огляду на те, що Указом Президента України від 11.12.09 р. № 1044/2009 створено Національний природний парк «Дворічанський», до складу якого увійшли 3 131,2 га земель державної власності, вилучених та наданих в постійне користування НПП «Дворічанський», та 2 472,4 га земель, включених без вилучення у інших землевласників та землекористувачів, **межі створення цього парку визначені картографічними матеріалами, наведеними у Проекті створення Національного природного парку «Дворічанський».** Зазначене відповідає приписам ст. 7 Закону № 2456. За таких обставин, **колегія суддів визнає помилковим висновок судів попередніх інстанцій щодо невизначеності меж території Національного природного парку «Дворічанський».** Водночас, згідно зі ст. 60 Закону № 2456 охорона природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, а також регіональних ландшафтних парків, управління якими здійснюється спеціальними адміністраціями, покладається на служби їх охорони, що входять до складу служби державної охорони природно-заповідного фонду України. Зазначена служба державної охорони природно-заповідного фонду України здійснює свої повноваження на підставі Положення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 14.07.2000 р. № 1127, а отже її діяльність є законною».

ОГЛЯД СПРАВ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ КРАЇН, РОЗГЛЯНУТИХ ЄСПЛ ПРОТЯГОМ БЕРЕЗНЯ 2016 РОКУ

Олександр Дроздов, адвокат, Голова ВКДКА,
Перший проректор Вищої школи адвокатури,
к. ю. н., доцент

Олена Дроздова, адвокат, помічник
Першого проректора Вищої школи адвокатури

У цій публікації ми продовжуємо цикл періодичних оглядів найбільш важливих рішень, винесених Європейським судом з прав людини¹ у справах щодо іноземних країн. Розглянемо, на нашу думку, найактуальніші з них.

I. Стаття 2 (Право на життя) Конвенції про захист прав та основоположних свобод²

У справі «**Армані Да Сілва проти Великобританії**» (Рішення ЄСПЛ від 30.03.16 р.) було розглянуто питання ефективності розслідування та інкримінованої нездатності провести ефективне розслідування смертельного розстрілу особи, помилково ідентифікованої як підозрюваний терорист. Однак у цій справі ЄСПЛ констатував відсутність порушення ст. 2 КЗПЛ (13 голосів проти 4).

Факти — Заявник був родичем Жана Чарльза де Менезеса, який був помилково ідентифікований як підозрюваний в терористичній діяльності і був застрелений 22.07.05 р. двома спеціальними службовцями з вогнепальною зброєю в Лондоні. Стрілянина відбулася на наступний день після початку поліцейського розшуку відповідальних осіб за чотири бомби, які не вибухнули, що були знайдені в трьох станціях метро і автобусі в Лондоні. Існували побоювання наступного неминучого нападу із використанням бомби. Два тижні раніше сили безпеки були переведені в стан максимальної бойової готовності після того, як понад 50 осіб померло в результаті підривання бомб терористами-смертниками на транспортній мережі

Лондона. Менезес жив в багатоквартирному будинку та мав спільний вхід до іншого блоку, в якому жили двоє чоловіків, підозрюваних в участі в невдалому підкладанні бомб.

Коли він пішов на роботу вранці 22 липня, за ним вели спостереження службовці, які вважали, що він був одним з підозрюваних. Спеціальні службовці з вогнепальною зброєю мали наказ перешкодити йому сісти на будь-який підземний потяг. Проте на той час, коли вони приїхали, він вже увійшов на станцію метро «Стоквелл». Там за ним стежили до того, як він сів на потяг, потім його схопили і здійснили кілька пострілів в голову.

Справу передали до Незалежної комісії з розслідування скарг на дії поліції (IPCC), яка в доповіді від 19.01.06 р. вказала на ряд оперативних рекомендацій і визначила ряд можливих злочинів, які могли бути скоєні причетними співробітниками поліції, в тому числі вбивство і груба недбалість. В кінцевому рахунку було вирішено звільнити від кримінальної та дисциплінарної відповідальності окремих співробітників поліції за відсутності будь-якої дійсної перспективи призначення відповідальності.

¹ Далі — ЄСПЛ.

² Далі — КЗПЛ.

Згодом було порушено кримінальну справу проти поліції відповідно до Закону про охорону здоров'я і безпеку на робочому місці від 1974 р. Поліція була зобов'язана виплатити штраф у розмірі 175000 фунтів стерлінгів та додаткові витрати, але в додатковій статті до його вироку, схваленого суддею, присяжні звільнили відповідального за операцію співробітника від будь-якої «особистої провини» за події. Під час дізнання у 2008 році присяжні визнали існування злочину без визначення злочинця після того, як коронер виключив можливість незаконного вбивства з переліку можливих рішень. Сім'я також подала цивільний позов на відшкодування шкоди, який закінчився конфіденційним вирішенням справи в 2009 році.

У своїй заяві до ЄСПЛ заявник скаржилася на рішення не переслідувати в судовому порядку будь-яких осіб, причетних до смерті Менезеса.

09.12.14 р. Палата ЄСПЛ вирішила відмовитися від юрисдикції у цій справі на користь Великої Палати.

Закон — Стаття 2 (процесуальний аспект) КЗПЛ: прецедентне право ЄСПЛ встановлювало ряд вимог для «ефективного» розслідування застосування сили зі смертельними наслідками державними органами влади: особи, відповідальні за проведення розслідування, повинні бути незалежними від осіб, причетних до подій; розслідування повинно бути «відповідним»; рішення повинно ґрунтуватися на ретельному, об'єктивному та неупередженому аналізі всіх відповідних матеріалів; рішення повинно бути доступним для сім'ї жертви і відкритим для громадського контролю та повинно бути прийняте терміново.

Незалежний орган (IPCC) провів розслідування у цій справі, який надав відповідні фізичні докази і докази, отримані внаслідок судово-медичної експертизи (збереглося більш ніж 800 речових доказів), знайшов відповідних свідків (було отримано близько 890 заяв свідків), провів необхідне розслідування і об'єктивно проаналізував всі відповідні докази. Сім'я загиблого отримувала регулярну докладну інформацію про перебіг і висновки розслідування, їй вдалося в судовому порядку переглянути рішення не порушувати кримінальну справу, а також мала представника на дізнанні, наданого за рахунок держави, під час якого вони мали змогу провести перехресний допит свідків і зробити подання. Тому не існувало підстав вважати, що затримка під час надання інформації IPCC про місце подій якимось чином поставила під загрозу незалежність розслідування.

Хоча заявник не скаржився на процес розслідування, ці міркування необхідно враховувати під час розгляду судової справи в цілому з урахуванням того, що певні скарги заявника стосувались виключно двох аспектів відповідності розслідування:

(а) чи були здатні слідчі органи правильно оцінити обґрунтованість застосування сили і **(б)** чи було здатне розслідування встановити і за необхідності покарати відповідальних осіб;

(а) чи були здатні слідчі органи правильно оцінити обґрунтованість застосування сили — Заявник стверджував, що розслідування не відповідало вимогам ст. 2 КЗПЛ, тому що національне законодавство забороняло владі встановлювати об'єктивну обґрунтованість тверджень спеціальних службовців з вогнепальною зброєю про необхідність застосування сили. ЄСПЛ зазначив, що головне питання при визначенні обґрунтованості використання сили із смертельними наслідками відповідно до КЗПЛ полягало в тому, чи особа, яка діяла з метою самозахисту, мала чесні і щирі переконання щодо необхідності застосування сили. При вирішенні цього питання ЄСПЛ повинен розглянути, чи це переконання було суб'єктивно обґрунтованим (на відміну від об'єктивно обґрунтованого) з урахуванням обставин відповідного проміжку часу. Якщо це переконання не було суб'єктивно обґрунтованим (тобто не ґрунтувалось на суб'єктивних достатніх підставах), у ЄСПЛ виникли б труднощі під час встановлення, що ці переконання були чесними і щирими. Перевірки необхідності самозахисту в Англії і Уельсі істотно не відрізнялися та відповідали цьому стандарту. У будь-якому випадку всі самостійні органи влади, які розглядали дії двох службовців, відповідальних за стрілянину, ретельно досліджували обґрунтованість їх переконань стосовно того, що Менезес був терористом-самовбивцею, який міг підірвати бомбу в будь-яку секунду. Отже, не можна стверджувати, що національній владі не вдалося розглянути відповідно до вимог ст. 2 КЗПЛ питання, чи було використання сили виправдане обставинами;

(б) чи було здатне розслідування встановити і за необхідності покарати відповідальних осіб. ЄСПЛ, як правило, неохоче переглядає судові рішення, прийняте сумлінно з дотриманням ефективного розслідування. Проте в деяких випадках ЄСПЛ визнав, що «інституційні недоліки» в галузі кримінального правосуддя або системи обвинувачення можуть порушувати ст. 2 КЗПЛ. У цій справі ЄСПЛ дійшов висновку, що з урахуванням

кримінального судочинства в цілому заявник не довів існування будь-яких «інституційних недоліків» в галузі кримінального судочинства або систем обвинувачення, які порушують або здатні викликати процедурне порушення ст. 2 КЗПЛ.

Зокрема:

— ЄСПЛ ніколи не стверджував, що рішення повинно бути прийняте судом, і той факт, що рішення не порушувати кримінальну справу було прийняте державним чиновником (Королівська прокурорська служба — КПС), не був сумнівним за умови існування достатніх гарантій незалежності та об'єктивності. В прецедентному праві ЄСПЛ не було підстав припустити, що незалежний прокурор повинен був заслухати усні свідчення перед прийняттям рішення про порушення кримінальної справи;

— тест на визначення меж доказування³, застосований КПС під час вирішення питання про порушення кримінальної справи, знаходився в межах розсуду держави. Під час призначення тесту на визначення меж доказування національні органи влади повинні були встановити баланс між конкуруючими інтересами, у тому числі інтересами жертв, потенційних відповідачів та інтересами суспільства в цілому, і ця влада дійсно знаходилась в кращому становищі, ніж ЄСПЛ, для проведення такого оцінювання. Застосовані в Англії і Уельсі межі доказування не були довірливими, вони були предметом частих переглядів, консультацій з громадськістю та політичного контролю. Серед Договірних держав не існувало єдиного підходу, і в той час як встановлені в Англії і Уельсі межі доказування могли бути вищими, ніж в деяких інших країнах, це відображало діючу систему суду присяжних. Стаття 2 КЗПЛ також не вимагає зменшення розгляду доказів в тих справах, коли смерть відбулась за участю державних органів. Влада держави-відповідача має право дотримуватися тієї ж точки зору, що довіра суспільства до системи обвинувачення найкраще забезпечується шляхом судового переслідування, в якому докази виправдовують це переслідування, та відсутністю судового переслідування, в якому докази не виправдовують ці дії. У будь-якому випадку в системі були встановлені гарантії для справ стосовно стрілянини з боку поліції і смерті під час ув'язнення;

— ЄСПЛ не був переконаний, що обсяг судового перегляду рішень не порушувати справу (національні суди можуть оскаржувати рішення, тільки якщо воно було незаконним) був занадто вузьким. Серед держав-членів не існувало єдиного підходу стосовно можливості перегляду або обсягу цього перегляду.

Наприкінці, в той час як обставини справи були безсумнівно трагічними і розчарування сім'ї за відсутності будь-якого окремого судового переслідування було зрозумілим, не можна було стверджувати, що «будь-яке питання стосовно відповідальності влади за смерть знаходилось у невизначеному стані».

Після того як було підтверджено, що Менезес не брав участі в спробі нападу 21.07.05 р., столична поліція публічно визнала, що він був помилково убитий спеціальними службовцями з вогнепальною зброєю. Представник столичної поліції прилетів до Бразилії для того, щоб вибачитися перед його сім'єю і добровільно здійснити платіж для того, щоб покрити їх фінансові потреби. Сім'ї було рекомендовано звернутися за незалежною юридичною консультацією, та була запевнена, що будь-які судові видатки буде сплачувати столична поліція. Під час дізнання була детально розглянута індивідуальна відповідальність співробітників поліції та відповідальність поліцейської влади незалежним органом IPCC, КПС, кримінальним судом, коронером і присяжними. Пізніше, коли сім'я подала цивільний позов про відшкодування шкоди, столична поліція погодилася на вирішення питання шляхом сплати нерозголошеної суми для відшкодування збитків.

Рішення про порушення кримінальної справи проти поліції, а також переслідування окремих співробітників поліції не мало ані законних, ані практичних наслідків. Не було прийняте рішення не переслідувати в судовому порядку будь-якого окремого співробітника поліції через недоліки в розслідуванні або терпимості держави, або змови в незаконних діях; скоріше, це було викликане тим фактом, що після ретельного розслідування прокурор розглянув всі обставини справи і дійшов висновку про відсутність достатніх доказів проти будь-якого окремого службовця для задоволення тесту на визначення меж доказування.

³ Відповідно до ст. 5.2 і 5.3 Кодексу КПС державні прокурори повинні бути переконані в існуванні достатніх доказів для забезпечення «дійсної перспективи засудження», іншими словами, що належним чином проінформовані прокурори не будуть засуджувати відповідача за обвинуваченнями у здійсненні злочинів, що інкримінуються.

Наслідком встановлених інституційних та оперативних недоліків було засудження поліцейської влади за вчинення злочинів відповідно до Закону про охорону здоров'я і безпеку на робочому місці від 1974 р. Не існувало жодних доказів того, що «покарання» (штраф в розмірі 175000 GBP і витрати 385000 GBP) було занадто легким для такого типу злочинів. Цей випадок не був «маніфестом непропорційності» між правопорушенням і санкцією.

Відповідно, з урахуванням розгляду справи в цілому не можна було стверджувати, що національна влада не виконала процесуальне зобов'язання відповідно до ст. 2 КЗПЛ провести ефективне розслідування стрілянини в Менезеса, яка повинна була встановити факти та визначити, чи було використання сили виправдане обставинами, та, за необхідності, встановити та покарати відповідальних осіб⁴.

II. Стаття 3 (Заборона катування) КЗПЛ

Предметом розгляду ЄСПЛ у справі «**Ф. Г. проти Швеції**» (Рішення від 23.03.16 р.) стали питання вислання (депортації).

Факти — Заявник, громадянин Ірану, подав заяву про надання притулку в Швеції на підставі того, що він працював з відомими противниками іранського режиму і був заарештований і утримувався владою щонайменше 3 рази в період між 2007 і 2009 рр., зокрема через веб-публікації. Він стверджував, що був змушений втікати після того, як виявив, що в його комерційних приміщеннях, в яких він зберігав конфіденційну інформацію політичного характеру, був проведений обшук та зникли деякі документи. Після приїзду до Швеції він прийняв християнство, що, за його словами, викликало загрозу смертної кари за віровідступництво після повернення в Іран. Його запит про надання притулку був відхилений владою Швеції, яка видала наказ про його вислання. У рішенні від 16.01.14 р. Палата ЄСПЛ 5 голосами проти 2 постановила, що виконання наказу про вислання заявника не викликатиме порушення ст. 2 або 3 КЗПЛ. ЄСПЛ виявив, що не було надано інформацію, яка б вказувала, що політична діяльність заявника і його зобов'язання не були другорядними. Стосовно прийняття християнства він чітко заявив національній владі, що не хотів застосовувати свою

релігійну приналежність як підставу для надання притулку, тому що він вважав це особистою справою та не було підстав вважати, що владі Ірану стало відомо про прийняття християнства. На закінчення заявник не обґрунтував певний дійсний ризик забороненого поведження в разі повернення в Іран.

Закон — Стаття 37 (Вилучення заяв з реєстру справ) § 1 КЗПЛ: Уряд зробив запит до Великої Палати щодо виключення справи з реєстру справ через закінчення терміну позовної давності наказу про депортацію заявника у червні 2015 року, та він припинив свою чинність. Проте Велика Палата зазначила, що справа стосувалася важливих питань, які виходили за межі цієї справи, зокрема обов'язків, які повинні виконувати сторони під час виконання процесу надання притулку. Тому існували особливі обставини стосовно поваги прав людини, визначених в КЗПЛ та її Протоколах, які вимагали постійного розгляду справи.

Висновок: Запит про вилучення справи з реєстру відхилений (16 голосів проти 1).

Статті 2 і 3 КЗПЛ

(а) Загальні принципи — Велика Палата підтвердила, що існували серйозні підстави вважати, що в разі вислання особа зіткнеться з дійсним ризиком смертної кари, катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження або покарання в країні, в яку буде вислана особа, оскільки ст. 2 і 3 КЗПЛ передбачають заборону Договірним державам висилати таку особу. Тому ЄСПЛ розглянув ці дві статті разом.

Що стосується заяв про надання притулку, на підставі добре відомого загального ризику, коли можна було знайти інформацію про такий ризик з багатьох джерел, зобов'язання держави відповідно до ст. 2 і 3 КЗПЛ в справах про вислання передбачали проведення оцінки цього ризику владою на її власний розсуд.

На відміну від цього, що стосується заяви про надання притулку на підставі індивідуального ризику, особа, яка шукає притулок, повинна покладатися на такий ризик і обґрунтовувати його існування. Відповідно, якщо заявник вирішив не покладатися або не розголошувати певну особисту підставу для надання притулку шляхом утримання від згадування цієї підстави, неможливо очікувати від зацікавленої держави

⁴ Див. також рішення ЄСПЛ у справах «Макканн та інші проти Сполученого Королівства» від 27.09.95 р.; «Онер'їлдіз проти Туреччини» від 30.11.04 р.; «Джуліані і Гаджіо проти Італії» від 24.03.11 р.

виявлення цієї підстави самостійно. Проте з урахуванням абсолютного характеру прав, гарантованих ст. 2 і 3 КЗПЛ, і вразливого положення, в якому часто знаходяться особи, які шукають притулку, коли Договірній Державі стає відомо про факти стосовно певної фізичної особи, що може викликати ризик жорстокого поводження після повернення у вказану вище країну, зобов'язання держави відповідно до ст. 2 і 3 КЗПЛ передбачають проведення державою власного оцінювання цього ризику. Це стосується тих ситуацій, в яких національній владі стало відомо про те, що особа, яка вимагає притулок, може дійсно бути членом групи осіб, які систематично зазнають жорстокого поводження, та існували серйозні підстави розглядати можливість існування такої практики та його або її членство в цій групі.

(6) Застосування принципів до справи заявника.

(i) Політична діяльність заявника — Заявник не стверджував, що загальні обставини, які існували в Ірані, виключали можливість його повернення в цю країну. Велика Палата також визнала ці обставини недостатніми для того, щоб встановити, що повернення заявника складатиме порушення КЗПЛ.

Стосовно особистої ситуації заявника Велика Палата зазначила, що національні органи влади встановили, що політична діяльність заявника в Ірані може розглядатись як політична діяльність на низькому рівні. Цей висновок був підтверджений тим фактом, що з 2009 року заявник не отримав ніяких нових судових повісток від Революційного суду, та тим, що жоден з членів сім'ї заявника, які залишилися в Ірані, не зазнав репресій з боку влади Ірану. За цих обставин Велика Палата не була переконана скаргою заявника стосовно того, що влада Швеції не змогла врахувати належним чином такі питання, як жорстоке поводження під час утримання під вартою в вересні 2009 року або ризик його затримання в аеропорту в разі депортації. Суд також не міг дійти висновку, що розгляд справи владою Швеції був невідповідно і недостатньо обґрунтованим внутрішніми матеріалами або матеріалами з інших надійних об'єктивних джерел.

Стосовно оцінки ризику не існувало доказів, які б підтверджували заяву, що влада Швеції зробила неправильний висновок стосовно того, що заявник не був активістом високого профілю або політичним опонентом. Наприкінці заявникові була гарантована анонімність під час розгляду справи в КЗПЛ та було

зазначено, що надані матеріали не вказували на важливі ознаки ризику встановлення особи.

Висновок: депортація не складатиме порушення (прийнято одногосло).

(ii) Зміна релігії заявника — Міграційна Рада відхилила прохання заявника про надання притулку, зазначивши, що заявник спочатку не хотів використовувати зміну релігії як підставу для надання притулку і стверджував, що його нове віросповідання було його особистою справою. ЄСПЛ дійшов висновку, що особисте віросповідання не було ймовірною підставою вважати, що заявник має ризик переслідування після його повернення. Згодом у своєму рішенні про відхилення скарги заявника на рішення Міграційної Ради Міграційний суд зазначив, що заявник більше не покладався на свої релігійні погляди як на підстави для переслідування і, відповідно, не провів оцінку ризику заявника, який міг виникнути в результаті зміни релігії після повернення в Іран. Клопотання заявника про отримання дозволу на звернення до Міграційного суду було відхилене. Його заяви про призупинення виконання наказу про висилання були відхилені на підставі того, що зміна релігії заявника не складала нову обставину, яка б виправдовувала перегляд справи.

Тому в зв'язку з тим, що заявник відмовився використовувати зміну релігії як підставу для надання притулку, і, незважаючи на інформацію про зміну віросповідання з ісламу на християнство та можливість належності до групи осіб, які залежно від різних чинників можуть мати ризик поводження, яке порушує ст. 2 і 3 КЗПЛ, після повернення в Іран, Міграційна Рада та Міграційний Суд не провели ретельне дослідження зміни релігії, серйозності його переконань, способу демонстрації своєї християнської віри в Швеції і те, як він планує демонструвати її в Ірані в разі виконання наказу про висилання. Крім того, прийняття християнства не вважалось «новою обставиною», яка могла б виправдати перегляд його справи. Тому влада Швеції не проводила оцінку ризику, з яким може зіткнутись заявник через зміну релігії після повернення в Іран. Проте враховуючи абсолютний характер ст. 2 і 3 КЗПЛ, було важко уявити, що заявник міг відмовитися від захисту, який надавався йому за цих обставин. Отже, незалежно від його поведінки компетентні національні органи влади мали обов'язок за власною ініціативою оцінити всю надану інформацію перед прийняттям рішення про висилання до Ірану.

Заявник надав різні документи на розгляд до Великої Палати, які не були надані національним органам влади, в тому числі письмову заяву про прийняття християнства, спосіб демонстрації християнської віри в Швеції і те, як він планував демонструвати її в Ірані в разі виконання наказу про висилання, а також письмову заяву колишнього пастора церкви, яку він відвідував. У світлі цих доказів і матеріалу, наданого раніше заявником національним органам влади, ЄСПЛ дійшов висновку, що заявник в достатній мірі продемонстрував, що його заява про надання притулку на підставі зміни релігії заслуговує розгляду з боку національних органів влади.

Національна влада повинна була взяти до уваги цей матеріал, а також наступні події стосовно загальної ситуації в Ірані та певні обставини ситуації заявника.

Відповідно, повернення заявника в Іран без попереднього оцінювання владою Швеції наслідків зміни релігії складало б порушення ст. 2 і 3 КЗПЛ. Отже, ЄСПЛ дійшов висновку: висилання складатиме порушення (прийнято одноголосно). Щодо ст. 41 (Справедлива сатисфакція) КЗПЛ: не було подано заяви щодо відшкодування моральної шкоди, заяви щодо відшкодування матеріальної шкоди відхилені.

III. Стаття 5 (Право на свободу та особисту недоторканність) КЗПЛ

У справі «**Блохін проти Росії**» (рішення ЄСПЛ від 23.03.16 р.) предметом розгляду питання є здійснення наглядових заходів виховного характеру, утримання неповнолітнього в центрі тимчасового утримання під вартою неповнолітніх правопорушників для «виправлення поведінки» протягом 30 днів.

Факти — Заявник, якому на той час було 12 років і який страждав від синдрому дефіциту уваги і гіперактивності (СДУГ), був заарештований і доставлений в поліцейську дільницю за підозрою у вимаганні грошей у дев'ятирічної дитини. Влада встановила, що заявник скоїв злочини, які заслуговують покарання відповідно до Кримінального Кодексу, але на підставі того, що його вік був меншим встановленого законом віку кримінальної відповідальності, проти нього не було порушено кримінальну справу. Замість цього він постав перед судом, який прийняв рішення помістити його в ізолятор тимчасового утримання для неповнолітніх правопорушників на термін 30 днів для «виправлення поведінки» і з метою запобігання наступного

здійснення правопорушень. Заявник стверджував, що під час утримання під вартою стан його здоров'я погіршився, оскільки він не отримав призначену лікарем медичну допомогу.

У своєму рішенні від 14.11.13 р. Палата ЄСПЛ одноголосно постановила, що мало місце порушення ст. 3 (через відсутність відповідного медичного лікування стану здоров'я заявника), ст. 5 (через утримання заявника під вартою в ізоляторі тимчасового тримання, яке було визнане довільним), а також ст. 6 § 1 разом зі ст. 6 § 3 (c) і (d) (через відсутність відповідних процесуальних гарантій під час провадження, що викликало його утримання під вартою) КЗПЛ. Справу було передано на розгляд Великої Палати на прохання уряду.

Закон. Стаття 3 КЗПЛ: Відповідно до існуючого міжнародного права, здоров'я позбавлених волі неповнолітніх повинно захищатись згідно із загальновищезначеними медичними стандартами, які застосовуються до неповнолітніх в суспільстві.

Влада завжди повинна керуватися *найкращими* інтересами дитини, а дитині повинні бути гарантовані належний догляд і захист. Крім того, якщо влада розглядає питання про позбавлення волі дитини, необхідно провести медичне оцінювання стану здоров'я дитини для визначення можливості її або його розміщення у виправній установі для неповнолітніх.

У цій справі було надано достатньо доказів, які вказували на те, що владі було відомо про СДУГ заявника під час його розміщення у виправній установі, та те, що він потребував лікування. Крім того, той факт, що він був госпіталізований на наступний день після його звільнення і знаходився в психіатричній лікарні протягом майже 3 тижнів, вказував на те, що йому не було надане необхідне лікування в центрі тимчасового ув'язнення. Таким чином, існувало достатньо серйозних доказів для порушення справи. Зі свого боку уряд не зміг підтвердити, що заявник отримав необхідну йому медичну допомогу протягом 30 днів перебування в ізоляторі тимчасового тримання, де він знаходився під повним контролем і відповідальністю персоналу. Таким чином, було порушене право заявника відповідно до ст. 3 КЗПЛ через відсутність необхідного медичного лікування в центрі тимчасового утримання з урахуванням його молодого віку і особливо вразливого положення, оскільки він страждав від СДУГ.

Висновок ЄСПЛ: порушення (прийнято одноголосно). Стаття 5 § 1 КЗПЛ: Велика Палата підтвердила

висновок Палати, що утримання заявника протягом 30 днів в ізоляторі тимчасового утримання відповідало позбавленню волі за змістом ст. 5 § 1 КЗПЛ. Зокрема, Палата зазначила, що центр був закритий і охоронявся 24 години на добу для перешкодження ув'язненим залишати установу без дозволу та забезпечення дисциплінарного режиму відповідно до обов'язків співробітників установи.

Велика Палата погодилася з Палатою стосовно того, що розміщення заявника у виправній установі для неповнолітніх не відповідало жодному з пп. (а), (b), (c), (d) або (e) ст. 5 § 1 КЗПЛ. У зв'язку з цим ЄСПЛ зосередив свою увагу на дослідженні того, чи розміщення заявника відповідало п.п. (d) ст. 5 § 1 КЗПЛ (затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру).

Велика Палата знову зазначила, що словосполучення «наглядний захід виховного характеру» не повинне прирівнюватись до принципів навчання в класі: піклування місцевої влади про неповнолітніх осіб повинне охоплювати багато аспектів виконання наглядових заходів виховного характеру місцевою владою стосовно прав батьків на перевагу і захист зацікавленої особи. Крім того, утримання особи під вартою з метою виконання наглядових заходів виховного характеру повинне відбуватися у відповідній установі з необхідними ресурсами для задоволення необхідної виховної мети і вимог безпеки.

Посилаючись на факти справи заявника, ЄСПЛ зазначив, що розміщення заявника в ізоляторі тимчасового утримання було короточасним, тимчасовим рішенням і не може порівнюватись до розміщення в закритому закладі освіти, що є окремим довгостроковим заходом, спрямованим на надання допомоги неповнолітнім з серйозними проблемами. Велика Палата не могла уявити, як будь-який важливий нагляд виховного характеру міг змінити поведінку неповнолітнього і запропонувати відповідне лікування і реабілітацію протягом максимального періоду 30 днів.

Хоча Велика Палата визнала надання освіти у виправній установі, вона вважає, що гарантування навчання відповідно до звичайної шкільної програми повинне бути стандартною практикою для всіх позбавлених волі неповнолітніх, навіть якщо вони були поміщені в ізолятор тимчасового утримання на обмежений проміжок часу. Така освіта була необхідною

для уникнення прогалин в освіті. Забезпечення такого навчання не обґрунтовує докази уряду, що утримання заявника в такій установі мало мету нагляду виховного характеру.

Навпаки, центр характеризувався дисциплінарним режимом, а не забезпеченням шкільного навчання.

Крім того, був важливим той факт, що жоден з національних судів не стверджував, що розміщення заявника в цій установі мало виховну мету. Замість цього вони посилались на «виправлення поведінки» і необхідність запобігання здійснення наступних правопорушень заявником, що не було дійсною підставою відповідно до ст. 5 § 1 (d) КЗПЛ. Оскільки затримання не підпадало під дію будь-якого з підпунктів ст. 5 § 1, мало місце порушення цього положення.

Висновок ЄСПЛ: порушення (прийнято одностайно).

Стаття 6 § 1 разом зі ст. 6 § 3 КЗПЛ: Заявник скаржився на несправедливий розгляд справи стосовно його розміщення в центрі тимчасового ув'язнення, тому що його допитували співробітники поліції за відсутності опікуна, адвоката або вчителя та через те, що він не мав можливості провести перехресний допит свідків проти нього під час розгляду справи.

(А) Застосовність — Велика Палата не знайшла підстав не погодитись з висновками Палати стосовно того, що розгляд справи заявника відповідав розгляду кримінальної справи за змістом ст. 6 КЗПЛ. Як і Палата, Велика Палата наголосила на необхідності виходу за межі виступів в суді і мови, яка використовується під час таких виступів, а зосередитися на дійсності ситуації. Розміщення в центрі тимчасового ув'язнення для неповнолітніх правопорушників на термін 30 днів мало чіткі елементи і стримування і покарання (Палата зазначила, що центр був закритим і знаходився під охороною для запобігання залишення центру ув'язненими без дозволу, та те, що ув'язнені знаходились під постійним контролем і суворим дисциплінарним режимом).

Велика Палата також відхилила твердження уряду стосовно того, що скарги повинні розглядатися відповідно до ст. 5 § 4 Конвенції. Велика Палата вважає, що, оскільки розгляд справи заявника стосувався визначення кримінального обвинувачення, скарги заявника необхідно розглядати в контексті більш далекосяжних процесуальних гарантій, встановлених в ст. 6 КЗПЛ, а не в ст. 5 § 4 КЗПЛ.

Тому ст. 6 КЗПЛ була застосовна.

Висновок ЄСПЛ: попереднє заперечення відхилене (прийнято одногосно).

(Б) *Сутність справи* — Заявникові було всього 12 років, коли співробітники поліції доставили його до поліцейської дільниці і провели допит, і, таким чином, його вік був значно меншим від віку кримінальної відповідальності (14 років), встановленого Кримінальним кодексом за вчинення злочину, в якому він був звинувачений. Тому він потребував спеціального поведження і захисту з боку влади. Було очевидним з різних міжнародних джерел⁵, що будь-які заходи проти нього повинні були бути засновані на його кращих інтересах, та те, що з моменту його арешту поліцією йому повинні були бути гарантовані принаймні ті ж самі законні права і гарантії, що й дорослим. Крім того, той факт, що він страждав від СДУГ, психічного і нейроповедінкового розладу, зробило його особливо вразливим і викликало необхідність особливого захисту⁶.

(i) *Право на юридичну допомогу* — ЄСПЛ визнав, що поліція не надавала допомогу заявникові в отриманні юридичного представництва. Заявник не був інформований про право мати адвоката або право на присутність його діда чи вчителя.

Цей пасивний метод, використаний поліцією, не був достатнім для виконання позитивного зобов'язання надати заявникові — дитині, яка страждає від СДУГ, необхідну інформацію, яка б дозволила йому отримати юридичне представництво.

Справа полягала в тому, що національне законодавство не передбачало юридичної допомоги неповнолітнім у віці, меншому за вік початку кримінальної відповідальності, а під час допиту у поліції не було достатньо підстав для невиконання зобов'язання. Насправді це суперечило головним принципам, викладеним в наведених міжнародних джерелах, які вказують на необхідність гарантування юридичної або іншої відповідної допомоги неповнолітнім.

Крім того, заява про визнання вини, зроблена за відсутності адвоката, була не тільки використана проти заявника під час розгляду справи для того, щоб помістити його в ізолятор тимчасового утримання, але насправді разом з показаннями свідків формувала підставу для висновку національних судів стосовно того, що його дії містили елементи кримінального злочину вимагання, які забезпечували підстави для його розміщення в ізоляторі тимчасового утримання. Відсутність юридичної допомоги під час допиту заявника поліцією порушувала його право на захист і впливала на справедливість розгляду справи в цілому в порушення ст. 6 §§ 1 і 3 КЗПЛ

(ii) *Право бути присутнім та брати участь у допиті свідків* — Жодна дитина, в якій заявник, як стверджувалось, вимагав гроші, та мати дитини не були викликані на слухання для того, щоб дати свідчення і надати заявникові можливість допитувати їх, незважаючи на те, що їх показання мали вирішальне значення для висновку допиту, який проводився до початку розслідування, стосовно того, що заявник вимагав гроші. Не існувало достатніх підстав для їх відсутності. Крім того, з урахуванням того факту, що заявник відмовився від зізнання, для справедливості розгляду справи було важливим вислухати цих свідків. Ця гарантія була ще більш важливою, коли, як і в цій справі, справа стосувалася неповнолітньої особи віком, меншим за вік початку кримінальної відповідальності, під час розгляду справ стосовно визначення такого фундаментального права, як його право на свободу.

З урахуванням того факту, що заявник ризикував позбавленням волі на термін 30 днів (значний проміжок часу для 12-річного хлопчика), було вкрай важливим, щоб національний суд гарантував справедливість судового розгляду шляхом забезпечення виконання принципу рівності сторін. За відсутності будь-яких врівноважувальних факторів для компенсації

⁵ Див., наприклад, ст. 40 Конвенції про права дитини (1989 р.); Правило 7.1 Мінімальних Стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»); Рекомендацію № R (87) 20 Комітету міністрів державам-членам «Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх» (Прийнята Комітетом міністрів 17.09.87 р. на 410-му засіданні заступників міністрів); Рекомендацію № Rec (2003) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя у справах неповнолітніх» (24.09.03 р.).

⁶ Керівний принцип 27 Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи з питань дитячого товариського правосуддя (прийнята Комітетом Міністрів 17.11.10 р. на 1098-й зустрічі заступників міністрів); ст. 23 Конвенції про права дитини (1989 р.); пп. 73 і 74 Зауважень загального порядку № 9 (2006) «Права дітей з обмеженими можливостями» (<http://www.refworld.org/docid/461b93f72.html>).

нездатності заявника допитувати свідків під час будь-якого етапу розгляду справи права заявника на захист, зокрема, право на заперечення і допит свідків, були настільки обмежені, що це не відповідало гарантіям, передбаченими ст. 6 § 1 і 3 КЗПЛ.

Ця справа, в якій неповнолітній заявник користувався значно обмеженими процесуальними гарантіями відповідно до Закону про неповнолітніх від 1999 р. порівняно з гарантіями, забезпеченими підсудним відповідно до Кримінально-процесуального кодексу, пояснює, як намір законодавчих органів захистити дітей і забезпечити їм догляд і лікування може суперечити реальності і принципам, які вимагають відповідних процесуальних гарантій неповнолітнім правопорушникам.

На думку Великої Палати, неповнолітні, пізнавальний і емоційний розвиток яких в будь-якому випадку потребував особливої уваги, зокрема дітей у віці до кримінальної відповідальності, заслуговують підтримки і допомоги під час захисту їх прав після застосування примусових заходів у цьому відношенні, незважаючи на їх виховний характер. Необхідно забезпечити надання відповідних процесуальних гарантій для захисту інтересів і благополуччя дитини, коли знаходиться під загрозою її свобода. В разі прийняття іншого рішення діти опинились би в невідгідному становищі порівняно з дорослими, які знаходяться в тій же ситуації. У зв'язку з цим діти з обмеженими можливостями можуть мати потребу в додаткових гарантіях для забезпечення їх достатнього захисту. Проте це не означає, що діти повинні зазнавати впливу повноцінного кримінального розгляду справи; їх права повинні бути гарантовані адаптованими і відповідними віку нормами згідно з міжнародними стандартами, зокрема Конвенції з прав дитини. В цілому розгляд справи заявника не був справедливим, що стало результатом його розміщення в ізоляторі тимчасового ув'язнення. Висновок ЄСПЛ: порушення (11 голосів проти 6).

Щодо ст. 41 (Справедлива сатисфакція) КЗПЛ: 7,500 EUR відшкодування моральної шкоди.

IV. Стаття 6 (Право на справедливий суд) КЗПЛ

1. У справі «*Арлевін проти Швеції*» (рішення 01.03.16 р.) ЄСПЛ піддав критичному аналізу такі аспекти ст. 6 КЗПЛ, як доступ до суду у зв'язку з відмовою судів Швеції використовувати юрисдикцію щодо

справи про дифамацію, порушеної проти телевізійної програми, яка транслюється з іноземної держави, та одногосно констатував порушення КЗПЛ.

Факти — У 2004 році у програмі, яка транслювалась по шведському телебаченню, заявник був названий головною фігурою в організованій злочинності в засобах масової інформації та рекламному секторі та звинувачений в шахрайстві та інших економічних злочинах. У 2006 році він порушив кримінальне переслідування проти Х., ведучого шоу, за грубу образу в судах Швеції. Його позов був відхилений через відсутність юрисдикції на підставі того, що мовлення передавалось компанією, зареєстрованою в Сполученому Королівстві, і, таким чином, вважалось, що програма не транслювалась зі Швеції. Заявник пізніше був визнаний винним в скоєнні різних злочинів, в тому числі в тих злочинах, в яких він був звинувачений в телевізійній програмі, та був засуджений до 5 років позбавлення волі.

У своїй заяві до ЄСПЛ він скаржився відповідно до ст. 6 КЗПЛ на позбавлення доступу до суду, а також на те, що Швеція не надала йому засіб захисту його репутації.

Закон — Стаття 6 § 1 КЗПЛ: Головне питання полягало в тому, чи мала Швеція зобов'язання забезпечити заявникові засоби правового захисту щодо ймовірного порушення його права на особисте життя чи той факт, що інша держава могла надати йому такі заходи захисту, звільняв Швецію від цього зобов'язання. Не було сумнівів в тому, що телепередача стосувалася сфери приватного життя заявника за змістом ст. 8 КЗПЛ.

Оскільки справа про дифамацію стосувалася цивільних прав і обов'язків заявника, ЄСПЛ вирішив, що ст. 6 § 1 КЗПЛ може бути застосована.

Уряд висунув попереднє заперечення стосовно того, що застосування статті було недопустимим за тих обставин, оскільки воно не підпадало під юрисдикцію Швеції відповідно до ст. 1 (Зобов'язання поважати права людини) КЗПЛ. Відповідно до рішень судів Швеції, Сполучене Королівство, а не Швеція мало юрисдикцію розглядати справу про дифамацію заявника відповідно до принципу «країни походження», встановленого Директивою 2010/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 10.03.2010 р. «Про координацію певних положень, встановлених законом, регулятивних або адміністративних дій в державах-членах, що стосуються надання аудіові-

зуальних медіа-послуг» (Audiovisual Media Services Directive — «AVMSD»)»,⁷ юрисдикція повинна бути визначена в першу чергу з посиланням на країну, в якій знаходиться головний офіс та приймаються редакційні рішення.

Суд відхилив цю інтерпретацію, зазначивши, що у попередній справі, яка стосувалась попередньої версії «AVMSD» (Директива Ради 89/552/ЄЕС від 03.10.89 р. щодо узгодження окремих положень, передбачених законами, регулюючими положеннями або адміністративними актами держав-членів щодо здійснення заходів в області телевізійного мовлення)⁸, ЄСПЛ встановив, що за певних умов держава може вжити заходів проти телевізійної трансляції, незважаючи на те, що вона не вважається країною аудіовізуального мовлення, а країною, яка має юрисдикцію. Таке ж обґрунтування може бути застосоване до AVMSD. Відповідно до законодавства ЄС не AVMSD, а Брюссельський Регламент I визначає країну, яка має юрисдикцію у справі, коли особа подала позов про дифамацію проти журналіста чи компанію мовлення. Відповідно до Регламенту Сполучене Королівство і Швеція мали юрисдикцію. Дійсно, можна стверджувати, що шкідлива подія могла статися в будь-якій країні, хоча телевізійна програма передавалась із Сполученого Королівства, в якій була зареєстрована і мала юридичну адресу телерадіомовна компанія, Х. був зареєстрований в Швеції, і там була заподіяна передбачувана шкода його репутації і недоторканності приватного життя. Таким чином, ЄСПЛ вважає, що уряд Швеції не надав доказів того, що Швеція була позбавлена юрисдикції обов'язковою вимогою законодавства ЄС.

ЄСПЛ також зазначив, що зміст, виробництво, мовлення телевізійної програми, а також його наслідки мали тісний зв'язок зі Швецією. Таким чином, з наявних доказів зобов'язанням Швеції було забезпечення права заявника на доступ до суду. Той факт, що заявник міг мати доступ до суду в іншій країні, не впливає на відповідальність Швеції відповідно до ст. 1 КЗПЛ, але був фактором, який необхідно враховувати під час визначення, чи була відсутність доступу до судів Швеції пропорційною.

Незалежно від того, чи мали суди Сполученого

Королівства юрисдикцію, ЄСПЛ зазначив, що, за винятком технічних деталей, мовлення передавалось зі Сполученого Королівства, програма і її трансляція були виключно шведськими. За цих обставин держава-відповідач зобов'язана відповідно до ст. 6 КЗПЛ забезпечити заявникові ефективний доступ до суду, а порушення справи про дифамацію в судах Великобританії не є обґрунтованою і практичною альтернативою. Оскільки національні суди не надали доступ до суду, вони порушували саму сутність права заявника на доступ до суду, бо законне обмеження цього доступу не може вважатись пропорційним.

Відповідно ЄСПЛ відхилив заперечення уряду стосовно того, що скарга повинна бути визнана неприйнятною за тих обставин та несумісною з КЗПЛ, і встановив порушення ст. 6 § 1 КЗПЛ. Висновок ЄСПЛ: порушення (прийнято одностайно). Щодо ст. 41 (Справедлива сатисфакція) КЗПЛ: 12,000 євро відшкодування моральної шкоди; заяви про відшкодування матеріальної шкоди відхилені⁹.

2. В свою чергу, у справі «Паїч проти Хорватії» (рішення 29.03.16 р.) ЄСПЛ за результатами ретельного аналізу питання допиту свідків в аспекті засудження на підставі заяви свідка, громадянина іншої держави, до якого не може бути застосований перехресний допит, встановив порушення ст. 6 § 3 КЗПЛ.

Факти — У 2010 році заявник був визнаний винним у крадіжці мобільного телефону і засуджений до 4 місяців позбавлення волі з відстроченням виконання покарання на один рік. У своїй скарзі до ЄСПЛ він скаржився відповідно до ст. 6 §§ 1 і 3 КЗПЛ на відсутність можливості допитати головного свідка у кримінальній справі проти нього (який також був жертвою передбачуваної крадіжки).

Закон — ст. 6 §§ 1 і 3 КЗПЛ: Суд першої інстанції не викликав свідка для надання свідчень під час слухання справи заявника на підставі того, що у неї не було нічого додати до її попередньої заяви, вона мешкала за кордоном та існувала небезпека закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Проте ЄСПЛ зазначив, що місце проживання за кордоном не може розглядатись як достатня

⁷ Текст Директиви див.: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010L0013>.

⁸ Текст Директиви див.: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31989L0552>.

⁹ Щодо екстериторіальної юрисдикції держав — учасників КЗПЛ див.: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Extra-territorial_jurisdiction_RUS.pdf (російською мовою).

підстава для того, щоб не викликати свідка, оскільки судові органи мали обов'язок забезпечення того, щоб в обвинувачення не закінчився термін давності без завдання шкоди праву на захист.

Опис подій свідком був єдиним і тому вирішальним доказом, на якому суд обґрунтовував вину заявника. Стосовно існування достатніх врівноважувальних факторів, які б компенсували недоліки захисту, ЄСПЛ зазначив, що під час розгляду тверджень свідка суд першої інстанції не був особливо обережним або надавав їм меншого значення через відсутність свідка. Навпаки, звинувачення заявника ґрунтувалось виключно на цих твердженнях, які вважались «надійними і правдивими» без наступного уточнення. Хоча під час слухання справи заявник мав можливість надати свою власну версію подій і поставити під сумнів твердження свідка, ані він, ані його адвокат не отримали дозвіл на вивчення її свідчень на будь-якому етапі судового розгляду або розслідування. Коли свідок давав свідчення в його рідній країні, заявника не запросили бути присутнім на слуханні особисто або за допомогою відеозв'язку чи допитати її в письмовому вигляді. Під час слухання справи не був наданий відеозапис його допиту.

Той факт, що заявник мав намір оскаржити або спростувати заяву свідка шляхом власних свідчень або розгляду захисту, не може вважатись достатнім врівноважувальним фактором для компенсації недоліків захисту в результаті визнання заяви головного свідка звинувачення.

Висновок ЄСПЛ: порушення (прийнято одностайно). Щодо ст. 41 (Справедлива сатисфакція) КЗПЛ: 1500 EUR відшкодування моральної шкоди.

Ураховуючи викладене, доречним буде згадати правові позиції, викладені у рішеннях ЄСПЛ по справах *«Аль-Хавайя і Тахері проти Сполученого Королівства»* від 15.12.11 р. та *«Шачашвілі проти Німеччини»* від 15.12.15 р. Зокрема, у справі *«Аль-Хавайя і Тахері проти Сполученого Королівства»* ЄСПЛ сформулював тест на виявлення визнаного порушення п. 1 та п.п. Д п. 3 ст. 6 КЗПЛ. Так, п. 1 ст. 6 КЗПЛ у взаємозв'язку з п.п. d п. 3 ст. 6 КЗПЛ втілює принцип про те, що до засудження обвинуваченого всі наявні проти нього докази зазвичай повинні бути представлені в його присутності в відкритому судовому засіданні з метою представлення змагальних доводів. Винятки з цього принципу можливі, але вони не повинні пору-

шувати права захисту. Як правило, необхідно, щоб обвинуваченому було надано адекватну і належну можливість оскаржити і допитати свідків, які виступають проти нього, коли вони дали свідчення або на більш пізній стадії розгляду. З цього загального принципу витікають дві вимоги.

По-перше, повинна бути поважна причина для прийняття показань відсутнього свідка. Поважною причиною є, зокрема, смерть або відсутність свідка внаслідок страху, за яку несе відповідальність обвинувачений або особи, що діють в його інтересах, оскільки в останньому випадку обвинувачений вважається таким, що відмовився від своїх прав, передбачених п.п. d п. 3 ст. 6 КЗПЛ. Якщо відсутність свідка викликана загальним страхом перед наданням свідчень, прямо не пов'язаних з погрозами з боку обвинуваченого або його представників, суд першої інстанції повинен провести відповідні перевірки для визначення того, чи були для цього страху об'єктивні підстави, підкріплені доказами. До того, як свідок може бути звільнений від дачі показань через страх, суд першої інстанції повинен переконатися в тому, що всі можливі альтернативи, такі як анонімність свідка і інші спеціальні заходи, будуть недоречними або нездійсненними.

По-друге, обвинувальний вирок, заснований виключно або вирішальною мірою на показаннях відсутнього свідка, якого обвинувачений не мав можливості допитати, або на тому, щоб він був допитаний на стадії слідства або суду, в цілому має визнаватися несумісним з вимогами справедливості відповідно до ст. 6 КЗПЛ (правило «винятковості або вирішальної міри»). Однак це не є абсолютним правилом і не може застосовуватись негнучким чином з ігноруванням особливостей конкретної правової системи, оскільки це перетворило б правило в безглуздий і невиборний інструмент, що суперечить традиційному підходу ЄСПЛ до питання загальної справедливості розгляду, а саме врівноваження конкуруючих інтересів захисту, потерпілого і свідків і публічного інтересу в ефективному здійсненні правосуддя. Відповідно, навіть якщо показання з чужих слів були винятковим або вирішальним доказом проти обвинуваченого, його прийняття як докази не було б автоматичним порушенням п. 1 ст. 6 КЗПЛ. У той же час, якщо обвинувальний вирок базується виключно або вирішальною мірою на показаннях відсутнього свідка, ЄСПЛ повинен піддати розгляд найбільш суворому контролю. З огляду на погрози,

пов'язані з прийняттям таких доказів, воно повинно становити досить важливий фактор для врівноваження за допомогою протилежних чинників, включаючи наявність міцних процесуальних гарантій. У кожній справі питання полягає в тому, чи є достатні врівноважуючі фактори, включаючи наявність заходів, що допускають справедливу і належну оцінку достовірності доказів.

У зв'язку з цим у наведеній справі ЄСПЛ дійшов висновку, що національне законодавство містить ефективні гарантії, спрямовані на забезпечення справедливості¹⁰. Що стосується того, чи застосовувалися ці гарантії на практиці, він розглянув в кожній справі три питання: чи було необхідним прийняття показань відсутніх свідків, чи були неперевірені свідчення відсутніх свідків виключною або вирішальною основою обвинувального вироку кожного із заявників і чи були достатні протилежні фактори, включаючи міцні процесуальні гарантії, що забезпечують, щоб кожен судовий процес, який оцінюється в цілому, був справедливим.

Свій розвиток тест Аль-Хаваяя на предмет дотримання вимог п.п. d п. 3 ст. 6 КЗПЛ знайшов у справі «Шачашвілі проти Німеччини».

Стаття 6

Факти — Заявник був визнаний винним в крадіжці при обтяжуючих обставинах, пов'язаних з вимаганням, і засуджений до позбавлення волі строком на дев'ять з половиною років. Що стосується одного із злочинів, суд виходив, зокрема, з показань свідків, зроблених двома жертвами злочину поліції на стадії досудового провадження. Заяви були зачитані на суді, тоді як два свідки повернулися до Латвії і відмовився від дачі показань, оскільки вони, як і раніше, вважали себе травмованими злочинцем.

У рішенні від 17.04.14 р. Палата ЄСПЛ визначила 5 голосами проти 2, що не було ніякого порушення прав заявника відповідно до ст. 6 § 1 в поєднанні зі ст. 6 § 3 КЗПЛ. 08.09.14 р. справу було передано на розгляд Великої палати на прохання заявника.

Закон — § 1 ст. 6 у поєднанні з п. 3 (d) ст. 6 КЗПЛ: Для того щоб оцінити, чи загальна справедливість судового розгляду у справі заявника була знижена за рахунок використання заяв, зроблених раніше свідками, які не були присутні на суді, ЄСПЛ застосував і далі роз'яснював закладений в своєму рішенні «Аль-Хаваяя і Тахері проти Сполученого Королівства» вищенаведений тест. Зокрема, в той час, як було ясно, що кожен з трьох етапів тесту повинен був бути розглянутий, якщо на запитання перше (чи була поважна причина для неявки свідка) і друге (чи був доказ, наданий відсутнім свідком, єдиною або вирішальною підставою для засудження підсудного) відповіли ствердно, то залишається невизначеним, чи були всі три етапи тесту, які будуть розглянуті в тих випадках, в яких або запитання на першому етапі, або на другому кроці була дана негативна відповідь, а також в якому порядку ці три кроки повинні були бути розглянуті. ЄСПЛ визнав, що:

(I) відсутність поважних причин для неявки свідка, в той час як вони самі по собі не можуть бути вирішальними щодо несправедливості судового процесу, проте це є дуже важливим фактором, який необхідно зважувати при оцінці загальної справедливості суду, і той фактор, який може схилити чашу терезів на користь знаходження порушення ст. 6 §§ 1 і 3 КЗПЛ;

(II) наявність достатніх врівноважуючих факторів мала бути розглянута не тільки в тих випадках, коли доказ, наведений відсутнім свідком, був єдиним або вирішальною підставою для засудження, а й в тих випадках, коли він ніс значну вагу і його допуск міг би зашкодити захисту. Ступінь врівноваження коефіцієнтів, необхідних для того, щоб суд можна було визнати справедливим, буде залежати від ваги доказів відсутнього свідка;

(III) було б, як правило, доречно розглянути три етапи випробування Аль-Хаваяя в порядку, визначеному в цьому рішенні. Проте усі 3 кроки були взаємопов'язані і, разом узяті, допомогли відповісти на запитання, чи було провадження по кримінальній справі в цілому справедливим. У зв'язку

¹⁰ Вони включають конкретні правила, що визначають обставини, при яких свідчення відсутнього свідка можуть бути допустимим доказом, вимогу розглядати альтернативні заходи, що дозволяють дати безпосередній свідчення свідку, відсутньому через страх, право виключення показань відсутнього свідка і обов'язок припинення розгляду в разі, якщо справа проти обвинуваченого заснована «повністю або частково» на свідченнях з чужих слів, настільки непереконливих, що обвинувальний вирок був би ненадійним. Крім того, головуючий суддя повинен дати присяжним традиційне напуття щодо тягаря доведення і вказати їм на ризики використання показань з чужих слів.

з цим може бути доцільно в даному випадку, щоб вивчити кроки в іншому порядку, зокрема, якщо один з кроків виявився особливо переконливим, як щодо справедливості чи несправедливості судового розгляду.

ЄСПЛ продовжив застосовувати тест Аль-Хаваяя до фактів справи заявника:

(А) Чи є вагомими підстави для неяви свідків на суді — ЄСПЛ зазначив на початку, що суд першої інстанції визнав, що свідки недостатньо обґрунтували свою відмову від дачі показань, і не прийняв їх стан здоров'я або страх як виправдання для їх відсутності на судовому процесі. Після цього суд першої інстанції намагався контактувати індивідуально зі свідками і пропонувати різні рішення, зокрема, неодноразово просив латвійські суди поінформувати про стан здоров'я свідків і здатності їх до дачі показань, забезпечити їх огляд державним медичним працівником або змусити їх бути присутніми на слуханні в Латвії. Оскільки ці зусилля виявилися марними, суд першої інстанції визнав протоколи допитів свідків на стадії слідства в якості доказу в судовому процесі. Таким чином, відсутність свідків не стало перешкодою для суду першої інстанції. Відповідно, були вагомими підстави, з точки зору суду першої інстанції, незважаючи на неявку свідків на суді, визнати заяви, які вони взяли на досудовій стадії, як доказ.

(Б) Чи є докази відсутніх свідків єдиною або вирішальною підставою для засудження заявника — Національні суди неявно показують, чи вважають вони показання свідків, про які йде мова в якості «вирішального» доказу, тобто такі, що мають таке значення, щоб бути, ймовірно, вирішальним фактором в результаті справи. Після оцінки всіх доказів, які були в національних судах, ЄСПЛ зазначив, що обидві жертви злочину були єдиними очевидцями злочину. Усі інші наявні докази були або чутками, або просто непрямыми доказами, що не давало можливість дійти остаточного висновку щодо обставин злочину. За цих обставин докази відсутніх свідків були «вирішальними», тобто вирішальним фактором засудження заявника.

(В) Чи були достатні врівноважуючі чинники, що компенсують спроможності захисту — У своєму міркуванні суд першої інстанції дав зрозуміти, що було відомо про знижену доказову цінність неперевічених заяв свідків. Він порівняв зміст заяв потерпілих на стадії розслідування і виявив, що вони

дали докладний і послідовний опис обставин вчинення злочину. Він також зазначив, що нездатність свідків ідентифікувати заявника засвідчила, що вони не давали показання з метою інкримінувати його. Крім того, при оцінці довіри до свідків суд першої інстанції також розглянув різні аспекти їхньої поведінки щодо своїх заяв. Тому суд першої інстанції розглянув довіру відсутніх свідків і достовірність їх заяв в досить обережній манері.

Крім того, він мав у своєму розпорядженні додаткові докази, що ґрунтувалися на чутках, та інші непрямі докази, що підтверджують свідчення свідків. Натомість в ході судового розгляду заявник мав можливість дати свою власну версію подій і поставити під сумнів довіру до свідків, а також перехресного допиту свідків, які дали показання з чужих слів. Проте він не мав можливості допитати двох постраждалих принаймні опосередковано або на стадії розслідування.

Насправді, незважаючи на те, що органи прокуратури могли б призначити адвоката, щоб бути присутніми на слуханні свідків перед слідчим суддею, ці процесуальні гарантії не були використані в справі заявника. У зв'язку з цим ЄСПЛ погодився із заявником, що свідки були почуті слідчим суддею, тому що, з огляду на їх швидке повернення до Латвії, органи прокуратури визнали, що існує небезпека втрати їх доказів. У цьому контексті і беручи до уваги, що відповідно до внутрішнього законодавства письмові записи попереднього допиту свідка слідчим суддею може бути зачитано на суді при менш суворих умовах, ніж звіти про перевірку свідків з боку поліції, влада пішла на передбачуваний ризик, який згодом матеріалізувався у те, що ані обвинувачений, ані його адвокат не змогли допитати цих свідків на будь-якій стадії розгляду.

Зважаючи на важливість заяв тільки очевидців злочину, у вчиненні якого був визнаний винним заявник, врівноважуючих заходів, прийнятих національним судом, було недостатньо, щоб забезпечити справедливу і належну оцінку надійності неперевічених даних. Таким чином, відсутність можливості для заявника, щоб перевірити показання двох свідків та допитати їх на будь-якому етапі судового розгляду, призвело до визнання судового розгляду в цілому несправедливим. ЄСПЛ у цій справі дійшов висновку про порушення ст. 6 КЗПЛ (9 голосами проти 8).

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

у справі про визнання прилюдних торгів недійсними

Верховний Суд України на спільному засіданні Судових палат у цивільних та господарських справах 27.04.16 р. ухвалив постанову у справі № 6-103цс16, предметом якої був спір про визнання прилюдних торгів недійсними, визнання недійсними та скасування протоколу проведення прилюдних торгів й акта державного виконавця про реалізацію арештованого майна.

При розгляді цієї справи ВСУ зробив правовий висновок про те, що норми Закону України «Про виконавче провадження» дозволяють державному виконавцю передавати на реалізацію предмет іпотеки в ході примусового виконання рішень судів про стягнення на користь іпотекодержателя заборгованості, яка випливає із забезпечених іпотекою зобов'язань, за таких умов: відсутність у боржника будь-якого іншого майна, на яке можна першочергово звернути стягнення; наявність заборгованості виключно перед іпотекодержателем.

Відповідно до ст. 54 цього Закону примусове звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється державним виконавцем з урахуванням положень Закону України «Про іпотеку».

До спірних правовідносин підлягає застосуванню норма ст. 45 Закону України «Про іпотеку», за якою прилюдні торги можна провести за наявності одного учасника, придбавши майно за його початковою ціною.

Із повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/18338DADF835EB1CC2257FB1002B246F>

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

у справі про стягнення процентів за банківським вкладом за період прострочення повернення вкладу

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 27.04.16 р. ухвалив постанову у справі № 6-302цс16, предметом якої був спір про стягнення процентів за банківським вкладом за період прострочення повернення вкладу.

При розгляді цієї справи ВСУ зробив правовий висновок про те, що за змістом ч. 1 ст. 1058 Цивільного кодексу України¹ за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Відповідно до ч. 5 ст. 1061 ЦК проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списан-

ню з рахунка вкладника з інших підстав. Закінчення строку дії договору банківського вкладу в разі невиконання зобов'язань не припиняє зобов'язальних правовідносин, а трансформує їх в охоронні, що містять обов'язок відшкодувати заподіяні збитки, встановлені договором чи законом.

При цьому згідно із ч. 2 ст. 1070 ЦК проценти за користування грошовими коштами, що знаходяться на рахунку клієнта, сплачуються банком у розмірі, встановленому договором, а якщо відповідні умови не встановлені договором — у розмірі, що звичайно сплачується банком за вкладом на вимогу.

Установлено, що договір банківського вкладу не містить визначеного розміру процентної ставки за користування грошовим вкладом у разі неналежного виконання зобов'язань за договором після закінчення терміну його дії.

¹ Далі за текстом — ЦК.

Проте у справі, яка переглядається, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й касаційний суд, задовольнивши позов у повному обсязі, положення ч. 1 ст. 1058 та ст. 1061 ЦК до спірних правовідносин застосував неправильно та дійшов помилкового висновку про те, що після закінчення терміну дії договору й у разі неналежного виконання його умов з банку на користь вкладника підлягають стягненню проценти за користування грошовим вкладом за процентною ставкою, передбаченою цим договором (25 % річних), не врахувавши, що договором не визначено розміру ставки процентів за користування депозитом у разі закінчення терміну його дії та неналежного виконання грошового зобов'язання за ним. Суд безпідставно не застосував норму ст. 1070 ЦК та не врахував, що з банку підлягають стягненню проценти за процентною

ставкою в розмірі, що зазвичай сплачується банком за вкладом на вимогу. Разом з тим апеляційний суд, зазначивши про відсутність доказів, які б свідчили про продовження терміну дії договору на тих самих умовах, зокрема щодо розміру процентів за користування грошовим вкладом, не взяв до уваги положення ст. 1070 ЦК та дійшов помилкового висновку про відмову в задоволенні позовних вимог у повному обсязі.

Із повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/88338733F5AF2FFDC2257FAA00318CCF>

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

у справі про визнання недійсним договору купівлі-продажу нерухомого майна з підстав відсутності у представника юридичної особи повноважень

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 27.04.16 р. розглянув справу № 6-62 цс 16, предметом якої був спір про визнання договору купівлі-продажу нежилого приміщення недійсним.

При розгляді цієї справи ВСУ зробив правовий висновок, відповідно до якого з огляду на приписи ст. 92, 203, 215 ЦК, договір, укладений від імені юридичної особи її виконавчим органом (директором) з третьою особою, може бути визнаний недійсним із підстав порушення цим органом встановленого обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи, якщо відповідні обмеження існували на момент укладення оспорюваного договору.

У разі визнання судом недійсним рішення загальних зборів учасників товариства, яким визначені повноваження виконавчого органу, це рішення є недійсним з моменту його прийняття. Для вирішення в подальшому спору про визнання недійсним договору, укладеного виконавчим органом товариства в той період,

коли рішення загальних зборів учасників товариства було дійсне, зазначена обставина має правове значення. Вона підтверджує, що станом на час укладення оспорюваного договору повноваження щодо представництва юридичної особи у виконавчого органу були відсутні чи обмежені.

Разом із тим ч. 3 ст. 92 ЦК встановлює виняток із загального правила щодо визначення правових наслідків вчинення правочину представником із перевищенням повноважень. Для третьої особи, яка уклала договір із юридичною особою, обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи, в тому числі й повноважень виконавчого органу товариства, загалом не мають юридичної сили, хоча відповідні обмеження й існували на момент укладення договору.

З огляду на наведене, визнання судом недійсним рішення загальних зборів учасників товариства саме по собі не може слугувати єдиною підставою для висновку про недійсність договору. Такий договір може

бути визнаний недійсним із зазначених підстав у тому разі, якщо буде встановлено, що сама третя особа, контрагент юридичної особи за договором, діяла недобросовісно і нерозумно.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіцій-

ному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/942CD47116CA1960C2257FA4003008E3>

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

у справі про відшкодування шкоди

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 27.04.16 р. ухвалив постанову у справі № 6-216цс16, предметом якої був спір про відшкодування шкоди.

При розгляді цієї справи Верховний Суд України зробив правовий висновок про те, що для звернення власника або уповноваженого ним органу до суду в питаннях стягнення з працівника матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації, встановлюється строк в один рік з дня виявлення заподіяної працівником шкоди (ч. 3 ст. 233 Кодексу законів про працю України²).

За змістом цієї норми день прийняття постанови про закриття кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка є відповідачем у цивільній справі про відшкодування шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на працівника трудових обов'язків, не слід вважати днем виявлення шкоди, заподіяної цим працівником, у разі наявності акта

або висновку, складених у результаті інвентаризації матеріальних цінностей, під час ревізії або перевірки фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації.

Отже, прийняття постанови про звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження не усуває юридичного значення доведених до відома юридичної особи або органу державного управління актів, висновків та інших документів, здатних підтвердити початок перебігу встановленого ч. 3 ст. 233 КЗпП строку звернення до суду.

Із повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/412F950CD2DC95D2C2257FAA00314048>

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВСУ

у справі про стягнення компенсації за несвоєчасно виплачену заробітну плату

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 25.05.16 р. розглянув справу № 6-948цс16, предметом якої був спір про стягнення компенсації за несвоєчасно виплачену заробітну плату.

ВСУ висловив таку правову позицію. Згідно із ч. 1 ст. 116 КЗпП при звільненні працівника виплата всіх

сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться в день звільнення. Відповідно до ч. 1 ст. 117 КЗпП в разі невиплати з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, за відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні

² Далі за текстом — КЗпП.

виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку.

Таким чином, за положеннями ст. 117 КЗпП обов'язковою умовою для покладення на підприємство відповідальності за невиклату належних працівникові сум при звільненні є наявність вини підприємства.

Аналіз зазначених норм дає підстави для висновку про те, що відсутність фінансово-господарської діяльності або коштів у роботодавця не виключає його вини у невиклаті належних звільненому працівникові коштів та не звільняє роботодавця від відповідальності, передбаченої ст. 117 КЗпП. Згідно зі ст. 4 КЗпП законодавство про працю складається з цього Кодексу та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього. Відповідно ч. 1 ст. 9 ЦК кореспондується з вищевказаною статтею КЗпП щодо застосування ЦК до врегулювання відносин, зокрема до трудових відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

З огляду на неврегульованість трудовим законодавством відносин з приводу відшкодування майнової та моральної шкоди, положення цивільного законодавства можуть поширюватися на ці відносини.

Враховуючи позовні вимоги у даній справі, зокрема вимоги щодо виплати компенсації у зв'язку з несвоєчасною виплатою належних працівникові сум, тобто свого роду відшкодування завданої майнової шкоди, а також відшкодування моральної шкоди, що регулюються гл. 82 ЦК, застосуванню підлягають положення цивільного законодавства.

Статтею 617 ЦК передбачено, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили.

У п. 1 ч. 1 ст. 263 ЦК наведено ознаки непереборної сили та визначено, що непереборна сила — це надзвичайна або невідворотна за даних умов подія. Отже, непереборною силою є надзвичайна і невідворотна зовнішня подія, що повністю звільняє від відповідальності особу, яка порушила зобов'язання, за умови, що остання не могла її передбачити або передбачила, але не могла її відвернути, та ця подія завдала збитків.

Відповідно до ст. 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» торгово-промислова палата³ України та уповноважені нею регіональні ТПП засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю. Сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) для суб'єктів малого підприємництва видається безкоштовно. Форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме загроза війни, збройний конфлікт або серйозна загроза такого конфлікту, включаючи, але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу тощо.

Відповідно до висновку ТПП України від 28.08.14 р. № 2644/05-4 засвідчено настання обставин непереборної сили (наявність воєнного конфлікту на території Донецької області та здійснення у зв'язку із цим антитерористичної операції) з 02.07.14 р. для ОКП «Донецьктеплокомуненерго» при здійсненні господарської діяльності на території Донецької області та дотриманні законодавчих актів України, які стосуються справляння та сплати податків та обов'язкових платежів. Отже, настання обставин непереборної сили, що встановлені цим висновком, свідчить про відсутність вини підприємства у затримці виплат позивачу належних при звільненні сум у строки, визначені ст. 116 КЗпП.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/B8EA83F9CE6F727EC2257FC300431DDD>

³ Далі за текстом — ТПП.

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВСУ

у справі про визнання договору купівлі-продажу квартири недійсним та визнання права власності на квартиру

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 25.05.16 р. розглянув справу № 6-605цс16, предметом якої був спір про визнання договору купівлі-продажу квартири недійсним та визнання права власності на квартиру.

ВСУ висловив таку правову позицію. Зміст правочину не може суперечити ЦК, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, а недодержання стороною (сторонами) правочину в момент його вчинення цих вимог чинності правочину є підставою недійсності відповідного правочину (ч. 1 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК).

Згідно з ч. 2 та 3 ст. 215 ЦК недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин). Загальним правовим наслідком недійсності правочину (ст. 216 ЦК) є реституція, яка застосовується як належний спосіб захисту цивільного права та інтересу за наявності відносин, які виникли у зв'язку з вчиненням особами правочину та внаслідок визнання його недійсним.

При цьому правом оспорювати правочин і вимагати проведення реституції ЦК наділяє не лише сторону (сторони) правочину, але й інших, третіх осіб, що не є сторонами правочину, визначаючи статус таких осіб як «заінтересовані особи» (ст. 215 і 216 ЦК).

З огляду на зазначені приписи, правила ст. 15 і 16 ЦК, а також ст. 1, 2 — 4, 14, 215 Цивільного процесуального кодексу України⁴, кожна особа має право на захист, у тому числі судовий, свого цивільного права, а також цивільного інтересу, що загалом може розумітися як передумова для виникнення

або обов'язкового елементу конкретного суб'єктивного права, як можливість задовольнити свої вимоги за допомогою суб'єктивного права та виражатися в тому, що особа має обґрунтовану юридичну заінтересованість щодо наявності/відсутності цивільних прав або майна в інших осіб.

Таким чином, оспорювати правочин може також особа (заінтересована особа), яка не була стороною правочину, на час розгляду справи судом не має права власності чи речового права на предмет правочину та/або не претендує на те, щоб майно в натурі було передано їй у володіння. Вимоги заінтересованої особи, яка в судовому порядку домагається визнання правочину недійсним (ч. 3 ст. 215 ЦК), спрямовані на приведення сторін недійсного правочину до того стану, який саме вони, сторони, мали до вчинення правочину. Власний інтерес заінтересованої особи полягає в тому, щоб предмет правочину перебував у власності конкретної особи чи щоб сторона (сторони) правочину перебувала у певному правовому становищі, оскільки від цього залежить подальша можливість законної реалізації заінтересованою особою її прав.

Статтю 124 Конституції України визначений принцип обов'язковості судових рішень, який, з огляду на положення ст. 14 і 153 ЦПК, поширюється також на ухвалу суду про забезпечення позову. При цьому відповідно до ч. 3 ст. 151 цього Кодексу забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду справи, якщо нежиття заходів забезпечення може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду.

Забезпечення позову по суті — це обмеження суб'єктивних прав, свобод та інтересів відповідача або пов'язаних із ним інших осіб в інтересах забезпечення реалізації в майбутньому актів правосуддя і задоволених вимог позивача (заявника). Зазначені обмеження встановлює суд в ухвалі, вони діють до заміни судом виду забезпечення позову або скасування

⁴ Далі за текстом — ЦПК.

заходів забезпечення позову (ст. 154 ЦПК). Тому той факт, що встановлені судом в ухвалі обмеження не було зареєстровано у відповідному державному реєстрі, ведення якого передбачено Законом України від 01.07.04 р. № 1952 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», сам по собі не може слугувати підставою для висновку про відсутність такого обмеження і про те, що відповідач має право вільно розпоряджатися нерухомим майном, якщо про встановлену судом заборону відчужувати майно відповідачу достеменно відомо.

У справі, яка переглядається, позивачі в обґрунтування позову зазначили, що предмет оспорюваного ними договору — квартира, одночасно є предметом іншого їх позову до банку, який розглядається окремо та по суті не вирішений.

Однак спір, який слугував підставою звернення позивачів до суду з позовом про визнання недійсним договору купівлі-продажу від 12.09.14 р.,

станом на час перегляду ВСУ справи вже вирішений по суті, в задоволенні іншого позову позивачів до банку відмовлено, й відповідне рішення апеляційного суду набрало законної сили, залишене без змін судом касаційної інстанції.

Отже, станом на час перегляду справи ВСУ відпали підстави вважати порушеними права та інтереси позивачів укладенням оспорюваного ними договору купівлі-продажу квартири, оскільки судом визнано безпідставними їх претензії на предмет зазначеного договору — квартиру.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/3277231825A689FAC2257FC000484087>

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВСУ

у справі про визнання недійсними договорів оренди землі та скасування їх державної реєстрації, повернення земельних ділянок у державну власність

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 11.05.16 р. розглянув справу № 6-2903цс15, предметом якої був спір про визнання незаконними та скасування наказів Головного управління Держземагентства у Волинській області про надання дозволу на розроблення документації із землеустрою та її затвердження, визнання недійсними договорів оренди землі та скасування їх державної реєстрації, повернення земельних ділянок у державну власність.

ВСУ висловив таку правову позицію. При вирішенні позовних вимог щодо законності рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про надання земельної ділянки для ведення фермерського господарства застосуванню підлягає порядок надання (передачі) земельних ділянок для ведення фермерського господарства, визначений ст. 7 Закону № 973-IV як спеціального щодо ст. 123 ЗК України.

Таким чином, за змістом ст. 1, 7 і 8 Закону України від 19.06.03 р. № 973 «Про фермерське господарство» заява громадянина про надання земельної ділянки для ведення фермерського господарства повинна відповідати вимогам, передбаченим ч. 1 ст. 7 цього Закону. У свою чергу, розглядаючи заяву громадянина по суті, орган виконавчої влади чи місцевого самоврядування (а в разі переданого на судовий розгляд спору — суд) повинен дати оцінку зазначеним у заяві обставинам і фактам, перевірити доводи заявника, наведені на обґрунтування розміру земельної ділянки з урахуванням перспектив розвитку фермерського господарства, в тому числі щодо наявності трудових і матеріальних ресурсів.

За наслідками зазначеної перевірки орган державної виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування повинен пересвідчитися в дійсності волевиявлення заявника, наявності в нього бажання створити фермерське господарство та спроможно-

сті вести господарство такого виду — виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих для ведення фермерського господарства. Натомість відсутність належної перевірки, формальний підхід до вирішення заяви громадянина створює передумови для невинуватеного, штучного використання процедури створення фермерського господарства як спрощеного, пільгового порядку одержання іншими приватними суб'єктами в користування земель

державної чи комунальної власності поза передбаченою законом обов'язковою процедурою — без проведення земельних торгів.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/A31868A6A00693ABC2257FBF004A5DA7>

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВСУ

у справі про стягнення процентів за користування грошовим вкладом

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 11.05.16 р. розглянув справу № 6-338цс16, предметом якої був спір про перегляд заочного рішення.

ВСУ висловив таку правову позицію. За змістом ч. 1 ст. 1058 ЦК за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Відповідно до ч. 5 ст. 1061 ЦК проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав. Закінчення строку дії договору банківського вкладу в разі невиконання зобов'язань не припиняє зобов'язальних правовідносин, а трансформує їх в охоронні, що містять обов'язок відшкодувати заподіяні збитки, встановлені договором чи законом. При цьому згідно із ч. 2 ст. 1070 ЦК проценти за користування грошовими коштами, що знаходяться на рахунку клієнта, сплачуються банком у розмірі, встановленому договором, а якщо відповідні умови не встановлені договором — у розмірі, що звичайно сплачується банком за вкладом на вимогу.

Встановлено, що договір банківського вкладу не містить визначеного розміру процентної ставки за користування грошовим вкладом у разі неналежного виконання зобов'язань за цим договором після закінчення терміну його дії.

Проте суди, задовольняючи позов у повному обсязі, положення ч. 1 ст. 1058 та ст. 1061 ЦК до спірних правовідносин застосували неправильно та дійшли помилкового висновку про те, що після закінчення терміну дії договору й у разі неналежного виконання його умов з банку на користь вкладника підлягають стягненню проценти за користування грошовим вкладом за процентною ставкою, передбаченою цим договором, не врахувавши, що договором не визначено розміру процентної ставки за користування депозитом у разі закінчення терміну його дії та неналежного виконання грошового зобов'язання за ним. Суд безпідставно не застосував норму ст. 1070 ЦК, не врахувавши, що з банку підлягають стягненню проценти за процентною ставкою в розмірі, що зазвичай сплачується банком за вкладом на вимогу.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/CF1F936B44FEE7BDC2257FBC004C6AB9>

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

у справі про захист прав споживача, визнання недійсним договору фінансового лізингу

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 11.05.16 р. ухвалив постанову у справі № 6-65цс16, предметом якої був спір про захист прав споживача, визнання недійсним договору фінансового лізингу.

При розгляді цієї справи Верховний Суд України зробив такий правовий висновок.

Стаття 18 Закону України «Про захист прав споживачів» містить самостійні підстави визнання недійсними умов договорів, що обмежують права споживача.

Визначення поняття «несправедливі умови договору» закріплено в ч. 2 ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів». Умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживачу.

Відносини, що виникають у зв'язку з договором фінансового лізингу, регулюються положеннями ЦК про лізинг, найм (оренду), купівлю-продаж, Законом України «Про фінансовий лізинг».

У справі, яка переглядається, суди встановили, що умови спірного договору фінансового лізингу є несправедливими відносно споживача, оскільки всупереч принципу добросовісності наслідком договору є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживачу, зокрема умови договору, якими встановлено, що: у разі збільшення вартості предмета лізингу до моменту повної сплати авансового платежу лізингоодержувачем останній повинен одноразово сплатити різницю такої вартості до моменту купівлі предмета лізингу лізингодавцем з метою відповідності відсоткового розміру авансового платежу, визначеного в додатку 1 до цього договору, фактичній вартості предмета лізингу на момент його купівлі в продавця, а також одноразово сплатити різницю комісії за організацію та оформлення договору до моменту купівлі предмета лізингу лізингодавцем. У разі зменшення вартості предмета лізингу на момент його передачі лізингоодержувачу різниця комісії за організацію

та оформлення договору поверненню не підлягає; у випадку виникнення податкових та прирівняних до них платежів лізингодавець має право вимагати зміни розміру лізингових платежів, а лізингоодержувач зобов'язаний прийняти такі зміни; у випадку виникнення податкових та прирівняних до них платежів лізингодавець має право вимагати зміни розміру лізингових платежів, а лізингоодержувач зобов'язаний прийняти такі зміни; розмір лізингової плати може індексуватися та змінюватися залежно від зміни законодавства, розміру податків і прирівняних до них платежів, зміни ситуації на грошовому ринку, що впливає на вартість предмета лізингу; у разі відмови лізингоодержувача від підписання додаткової угоди про коригування розміру платежів та вартості предмета лізингу лізингодавець має право в односторонньому порядку розірвати договір, вимагати повернення предмета лізингу, а вже сплачені споживачем платежі не повертаються; дострокове погашення може відбуватися не раніше ніж через 12 календарних місяців після підписання акта приймання-передачі предмета лізингу між лізингодавцем та лізингоодержувачем. За дострокову сплату лізингових платежів у термін, визначений п. 4.4.1 цього договору, лізингоодержувач сплачує штраф за дострокове погашення в розмірі 10 % від суми дострокового погашення.

Отже, висновок судів про наявність правових підстав для визнання договору фінансового лізингу недійсним на підставі ст. 203 і 215 ЦК та Закону України «Про захист прав споживачів» відповідає зазначеним нормам матеріального права.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/1B52CE5BA04E9009C2257FB9003B8F06>

Як змусити мозок працювати

Олексій Зімовін, практикуючий психолог

Літо вже майже тут. Свята тільки-но відлунали. Думки або ніжаться на морі, або лунуть десь високо-високо в горах, разом з орлами. І все, що внизу, лише крапки, крапки, крапки: робота, завдання, проблеми. Однак від цих останніх нікуди не втекти. Повернути свої думки на грішну землю, змусити мозок ефективно працювати, взятися за справу — це не мантри, які старанно бубнимо під ніс, але мета нашої розмови. Почнемо!

У назві цієї статті є слово «змусити». І ось, з місця навскач, перший принцип роботи з живим людським мозком — змушувати його не можна. Він у нас ніжний, чутливий та, як правило, талановитий, немов маленьке трирічне дитя. Тож його краще стимулювати і захоплювати, хвалити і розважати, словом, обходитися з ним дбайливо та обережно. Але як? Та хоча б ось так!

ГОДУЙТЕ НОВИМИ ВРАЖЕННЯМИ

Мозок, який у більшості випадків все ж таки служить нам вірою і правдою, ще й дуже схожий

на нас: відрізняється суперечливим і незговірливим характером. І одне з найцікавіших протиріччя ми розглянемо нижче.

Мозок любить стабільність, так він служить інстинкту самозбереження, і одного разу перевірений спосіб поведінки або мислення йому дуже подобається, відмовлятися від нього він не збирається. Уявіть собі, кожна наша з вами думка, кожна дія залишає в мозку слід, адже їм відповідає активація певних нейронів, хід електричних розрядів.

І ось мозок вважає за краще направляти нас вже уторованими доріжками. Ми від цього часто страждаємо. Так, одного дня зіткнувшись із грубістю чоловіка, мозок жінки може вирішити, що всі чоловіки страшні і краще їх уникати. Мозок дитини, яку випоролі якимось за спробу виказати власну думку, коли підросла, починає цю думку приховувати і покірно погоджуватися з усіма оточуючими. Мозок керівника, який добився від підлеглих ефективної роботи криками, принижуючи їх, уже просто не може керувати людьми інакше. Отже, глибоке автоматичне прагнення мозку зберегти програму поведінки чи мислення, що була колись ефективною (адже дійсно, уникаючи чоловіків, на грубість не нарвешся, якщо свою думку не виказувати, то й битим не будеш, а коли прикрикнеш, так усі відразу заметушаться), обертається проти нього ж. Уникаючи чоловіків, і стосунків не побудувати, не висловлюючи думок, мало чого досягнеш у житті, а перебуваючи у стані перманентного роздратування, не тільки сильно поспуєш власне здоров'я, а й у результаті ризикуєш залишитися один, хороші співробітники розбіжаться.

А в чому ж заявлене автором протиріччя? Мозок любить зберігати минувшину, це ми побачили вище, але розвивається він тільки тоді, коли стикається з новизною! Ба, навіть більше: глибокі і древні шари мозку — підкіркові — так улаштовані, що реагують збудженням на все нове і незвичайне, передаючи електричні імпульси вище, у кору. А ось усе звичне,

знайоме і стереотипне підкірку мало непокоїть, вона цілком обґрунтовано вважає, що це негідне її уваги. Адже ця старовинна примітивна структура зайнята питаннями виживання, а те, що є звичайним, відповідно й жодної загрози не несе.

Отже, з нашого вельми поверхневого екскурсу у сферу загальних механізмів нервової діяльності ми

можемо виокремити найголовніше — простий практичний висновок. По-перше, за наповненість мозку енергією відповідає підкірка (недаремно цей блок мозку О. Р. Лурія так і називає «енергетичний»), по-друге, підкірка реагує на все нове, незвичайне. Ви, до речі, уже розумієте, що якщо вона така старовинна і примітивна, тобто ріднить людину з тваринами, вона ж уключається і на подразники, пов'язані з їжею та розмноженням. Ось тільки останні, на відміну від новизни, не найкраще енергетичне підживлення для інтелектуальної, а отже, професійної діяльності. Енергія — у новизні!

Щоб запустити мозок, наситити його енергією, потрібно зіштовхнути його з чимось новим. Вам напевно відомі ті натхнення і особлива розумова працездатність, що приходять після прочитання нової та захоплюючої книги, або хвилювання, пов'язане з якимсь незвичайним фактом, який ви тільки-но дізналися.

Для зіткнення з новизною подайтеся в ті місця, де ще не були, гуляйте незнайомими вулицями і провулками, заходьте до магазинів, яких ніколи не відвідували. Усе це позитивно позначиться на працездатності вашого мозку! Добирайтеся на роботу або повертайтеся з неї тим шляхом, яким ще не ходили. Вашим нейронам знов доведеться піднатужитися, створюючи нову когнітивну карту території, а отже, уже цього або наступного дня ви працюватимете значно ефективніше.

Носіть щодня інший одяг, змініть парфуми. Узагалі, нові запахи стимулюють підкірку дуже сильно. Отже, опиняючись у новому місці або беручи до рук якийсь предмет, слід його понюхати. Куштуйте нові страви, спробуйте різні поєднання інгредієнтів.

Добре працює порушення ранкового ритуалу. Наприклад, зазвичай ви встаєте і ще деякий час ніжитесь в ліжку, потім ідете до туалету, потім чистите зуби, потім п'єте каву тощо. Зробіть інакше: встаньте одразу, як розплющите очі, почистіть зуби, потім туалет, потім випийте чаю.

Ще можна змінити розташування предметів на робочому столі — нехай те, що було праворуч, опиниться ліворуч, а те, що ліворуч, — праворуч. Загалом, головний принцип ви вловили — зіштовхнути мозок з новизною. А робити це найкраще відповідно новими способами. Щоправда, ми не можемо не порадити вам декілька нескладних вправ.

Вправа 1. «Наївне сприйняття». *Погляньте на будь-який предмет у кімнаті і спробуйте побачити його по-новому, не присвоюючи йому жодного найменування,*

так, немов ви бачите його вперше, як маленька дитина. Вам, звичайно ж, відомо, що перед вами, наприклад, стілець. Але щоб «змусити» мозок працювати, розгляньте цей конкретний стілець якомога детальніше: якого він кольору, форми, як відбиває світло. Торкніться його руками: який він на дотик — гладкий, шорсткий, теплий, холодний. Дозвольте зоровим і кінестетичним відчуттям наповнити вашу свідомість, і мозок запрацює швидше. Таку «медитацію» можна зробити в перерві між вирішенням робочих завдань, і приступивши до наступного, ви помітите, наскільки легше ви його вирішуватимете.

Дещо змінюючи вправу 1, можна також не просто наївно сприймати предмет, але довільно змінювати саму концепцію, ідею предмета. Адже стілець — не просто те, на чому сидять, звичайна річ серед таких же звичайних речей. Стілець — це приголомшливе поєднання молекул, які встали в певному порядку, більше того — це результат праці величезної кількості людей, а колись його металева частина була частиною гірської породи, перебуваючи у стані руди, а дерев'яна росла в лісі. Такі незвичайні міркування з приводу найзвичайніших предметів також змушують «процесики» в мозку заскрипіти та заворушитися.

Наступна вправа схожа на нашу модифікацію вправи 1.

Вправа 2. «Незвичайне використання». *Візьміть найзвичайніший предмет: газета, пишуча ручка, рамка для фото. І придумайте для нього якомога більше незвичайних способів використання. Наприклад, газетою можна мух бити, з ручки зробити трубочку для коктейлю, а рамку використовувати як лінійку. Чим більше способів ви придумаєте і чим оригінальнішими вони будуть, тим сильніше простимулюєте мозок.*

І ще одна вправа, пов'язана з новизною.

Вправа 3. «Зміна руки». *У більшості людей якась одна з двох рук є головною (частіше права, але буває й ліва). Вирішуючи звичні завдання, використовуйте іншу руку. Наприклад, якщо ви правша, то тепер чистіть зуби лівою рукою, лівша — правою. Те саме стосується й інших дій: застібання блискавок, гудзиків, обмацування предметів, навіть письма. Вправа зі зміною рук є дуже ефективною. Тож чим більше дій ви зможете робити не головною рукою, тим сильніше наповните свій мозок енергією.*

І, нарешті, знаєте, чому гумор продовжує життя? Тому що він весь замішаний на новизні, якомусь дивному, комічному осмисленні звичного. Тож якщо хочете «розігнати» мозок, читайте або дивіться щось дотепне, адже навіть під час найнуднішої та найважчої роботи гумор дозволяє мозку працювати ефективно. Чудово зазначав М. Жванецький: «Лучше с любовью заниматься трудом, чем с трудом заниматься любовью».

ТРЕНУЙТЕ

Що ж, продовжимо захоплюватися Його величністю людським мозком. Він не тільки весь такий суперечливий — прагне зберегти все, як було, хоча так любить новизну — він ще і працює завжди, навіть тоді, коли ми відпочиваємо. Напрошується політично забарвлена аналогія: «Він працює!». Ми просто задля гумору, і якщо когось зачепили, вибачаємося.

Можна також порівняти мозок з м'язом. Якщо його не тренувати, не навантажувати, то він втрачає ефективність. Дуже часто зниження розумової активності в літньому віці пов'язане не стільки з дійсними процесами старіння організму, скільки з тим, що людина, виходячи на пенсію, припиняє вирішувати інтелектуальні завдання, і навпаки, ті, хто навіть у літньому віці продовжують навантажувати мозок, зберігають ясний і швидкий розум. Згадується приклад одного великого заводського начальника, який керував величезним колективом людей, приймав за день безліч рішень. Тільки-но він вийшов на пенсію і перестав працювати в тому самому темпі, його мозок вирішив розслабитися, що відобразилося в погіршенні пам'яті, мислення та інших процесів. Цьому прикладу протистоїть інший — вчительки математики, яка навіть на пенсії продовжувала вирішувати з учнями задачки, а перед їх приходом розгадувала сканворди. Чи варто говорити, що навіть у 80 років її мозок працював швидше та ефективніше, ніж мозок найталановитішого з її учнів.

Отже, ми можемо вивести ще два важливі закони роботи мозку, які слід використовувати собі на користь: по-перше, мозок продовжує працювати навіть тоді, коли ви відпочиваєте, по-друге, чим менше ми навантажуюмо мозок, тим гірше він працює.

Звідси декілька практичних рекомендацій. Перша — тренуйте мозок завжди. Вирішуйте задачки, головоломки, розгадуйте кросворди і сканворди, збирайте пазли, вивчайте мови тощо. Дуже важливо, щоб спосіб, яким ви тренуєте мозок, відрізнявся від того, який ви використовуєте зазвичай у роботі. Тобто якщо людина, скажімо,

бухгалтер і їй доводиться багато рахувати, то для тренінгу мозку краще використовувати не математичні завдання, а образні або пов'язані з текстом. І навпаки, людині, яка постійно працює з текстом (наприклад, юристконсульту, який постійно вичитує ті чи інші документи), непогано б увечері вирішити одну-дві задачки на цифровому матеріалі. З першою рекомендацією зрозуміло, а як використовувати другий принцип? О! Він надзвичайно корисний.

Ви напевно знаєте історії про те, що періодична система хімічних елементів просто наснилася Д. І. Менделєєву, у результаті вона й отримала назву «Таблиця Менделєєва». А відкриття формули бензолу? Кільце з атомів вуглецю і водню у вигляді змійки також наснилося А. Кекуле. Хоча сам він розповідав історію про мавп, яких везли у клітці і які зчепилися, і вони також наштовхнули його на ідею про кільцеву структуру. І ось тут деякі обивателі люблять ставити абсолютно необґрунтоване запитання: «А чому ж мені не наснилася таблиця Менделєєва/бензолне кільце?». Необґрунтованість цього запитання якраз і розкриває принцип роботи мозку, що розглядається нами.

Мозок дійсно сам продовжує роботу, він може давати нам часом геніальні підказки, але, щоб він це зробив, спочатку його необхідно навантажити. Усе, що ми сказали, можна звести до простого алгоритму. Отже, у вас є якесь дуже складне професійне завдання, яке ви не можете вирішити. Що ж робити?

1. Зберіть якомога більше інформації про це завдання. Зосередьтеся на ньому на якийсь час максимально сильно, думайте тільки про нього і більше ні про що.

2. Відкладіть це завдання. Займіться чимось іншим або взагалі відпочиньте. Цілком можливо, що розгадка прийде до вас сама в цей період відпочинку. А якщо ні, переходьте до третього кроку.

3. Поверніться до завдання, знов зосередьтеся на ньому і постарайтеся вирішити.

Цей алгоритм можна прокручувати декілька разів. Головне, що потрібно пам'ятати, — не можна надмірно перенавантажувати мозок зосередженістю на чомусь одному, він не отримує енергії новизни. Краще переключіться, а коли підкірка накопичить енергію, ви зможете повернутися до відкладеного знову.

Тож тренуйте мозок, але не перенапружуйте його, і він служитиме вам вірою і правдою!

ВИГУЛЯЙТЕ

А ось вам іще один закон роботи мозку, про який ви, можливо, ніколи не замислювалися. Мозок дуже сильно

пов'язаний з рухом. Ви напевно помічали, що рухи новонародженого розкоординовані, але разом з посиленням їх координації розвиваються і структури мозку.

Звідси ще одна практична рекомендація. Щоб мозок працював добре, потрібно задовольняти його природну потребу в русі. Більше гуляйте, займайтеся спортом, гімнастикою. Заповнюйте мозок тілесними сигналами — це не тільки підвищить якість його роботи, адже координація структур мозку зростатиме, а й наповнить його енергією. Головне — не переборщьте! Спорт тут не спосіб витрачання енергії, а спосіб її накопичення, тому не варто дуже мучити себе.

Але є й інший висновок з нашого принципу. За нього особливо ратують знайомі психіатри автора. Чим старше ми стаємо, тим важливіше для підтримки мозкової діяльності освоювати нові моторні навички, те, чого раніше не робив, наприклад: в'язати на спицях, вишивати якимсь особливим чином, стати на ковзани, піти на сальсу. Загалом, починайте освоювати нові складні рухи, і ваш мозок скаже вам «дякую».

ДАВАЙТЕ СЛУХАТИ МУЗИКУ

І за традицією ще один факт роботи мозку. Усередині нього відбуваються складні електричні коливальні процеси, які залежно від частоти, амплітуди та інших показників можна віднести до одного з типів хвиль (ритмів): альфа-ритм, бета-ритм, гамма-ритм тощо.

І одразу у практику. Нейропсихологи показали, що музика може впливати на ритми мозку, налаштовуючи ці коливання відповідним чином. При цьому слід розрізняти два види музики: ритмічна та мелодійна. Ритмічна музика — більше барабанів, що відстукують простий одноманітний ритм, танцювальна, диско тощо, більший акцент зроблено на ритм. Мелодійна музика — зі складною мелодією, зміною ритмів, що розвивається, класика, джаз тощо, акцент на мелодії. Яку музику слухати? Це залежить від того завдання, яке ви хочете ефективно вирішити.

Ритмічна музика викликає відповідні одноманітні процеси в мозку, при цьому вона дуже подобається підлітків. Пригадайте барабани тубільців! Тому така музика підходить для вирішення однотипних, рутинних завдань, у яких є чіткий алгоритм виконання: роби раз, роби два, роби три. Так, на галерах, коли раби гребли веслами, також стукав барабан, що спонукав їх працювати злагоджено, через співналаштування мозкової активності.

Коли корисно слухати класику або іншу музику зі складною мелодією? Тоді, коли вам необхідно вирішити

складне інтелектуальне завдання, знайти новий спосіб рішення, простимулювати міркування. Адже складна мелодія допомагатиме мозку генерувати відповідні хвилі. Так, класика наштовхує на міркування, ритміка дозволяє виконувати прості дії. Слухайте мелодійну музику, коли необхідно вирішити складне, творче, інтелектуальне завдання, і ритмічну, коли потрібно робити із задоволенням щось рутинне, одноманітне, що не потребує інтелектуальної активності.

ЖИВІТЬ МОЗОК

Ми багато говорили про найрізноманітніші закони і факти роботи мозку, щоправда всі вони були досить піднесені: новизна, тренування, рух, музика. А мозок все ж таки орган, нехай і дуже складний, з крові і плоті. Тому дуже важливо піклуватися про нього і в простому фізичному вимірі.

По-перше, потрібно його як слід годувати. І не тільки новими враженнями! Але жирами (пані особливо часто ними нехтують, а мозку без них не обійтися), білками, вітамінами. Щоб мозку вистачало жирів у період напруженої розумової активності, вживайте рибу, насіння льону, криветки, ківі, горіхи. Не забувайте про білок: сир, твердий сир, риба, м'ясо, яйця. Допоможуть мозку й вітаміни групи В, що містяться в уже зазначених м'ясних і молочних продуктах. І, мабуть, найважливіше для розумової діяльності — глюкоза. Саме вона виступає як паливо мозку! Отже, якщо зовсім не думається, їжте солодке. Головне — не переборщити. Але їжа — це тільки «по-перше».

По-друге, мозок потрібно живити киснем. Без нього йому знову ж таки важко працювати. Більше гуляйте, ходіть на вихідних у лісі. На роботі провітрюйте приміщення кожні 45 хвилин протягом 15 хвилин. Заразом присвятить ці 15 хвилин відпочинку, можете походити по кімнаті, побігати, заповнивши потребу мозку в русі.

І третє, дуже важливе, — спіть удосталь, лягайте раніше. Просто зверніть увагу, наскільки краще, швидше ви мислите, коли виспитесь. Запам'ятайте це чудове відчуття! І наступного разу, коли вам захочеться пожертвувати власним сном заради якоїсь дуже важливої роботи, цікавої книги чи серіалу, згадайте, як добре вам було, коли мозок висипався, і йдіть спати! Завтра ваш мозок працюватиме ще ефективніше!

Ось ми з вами і поговорили. Та про що?! Про те, що є в кожного з нас, але що так складно, точніше неможливо підпорядкувати собі — про мозок. Піклуйтеся про нього, і він служитиме вам вірою і правдою довгі роки!

НАЗВА СУДУ

Позивач: **ОСОБА 1**, 19__ р. н., яка зареєстрована за адресою: *АДРЕСА 1*
ІПН:

Засіб зв'язку: 050-141-08-16

Відповідач: **ОСОБА 2**, 19__ р. н., який зареєстрований та мешкає за адресою: *АДРЕСА 2*

Засіб зв'язку:

ПОЗОВНА ЗАЯВА**про стягнення аліментів на неповнолітню дитину у твердій грошовій формі**

25.04.2004 р. я вступила з відповідачем, *ОСОБА 2*, у шлюб, який зареєстровано *НАЗВА ВІДДІЛУ*, актовий запис № 312.

Від даного шлюбу ми маємо неповнолітнього сина: *ОСОБА 3, ДАТА НАРОДЖЕННЯ*.

З квітня 2014 року ми припинили фактичні шлюбні стосунки. Наразі вашим судом слухається справа про розірвання нашого шлюбу.

Відповідач відмовляється надавати мені матеріальну допомогу на утримання нашого неповнолітнього сина, хоча відповідно до ст. 180 Сімейного кодексу України він зобов'язаний матеріально забезпечувати свою дитину, проте добровільно виконувати свій батьківський обов'язок він відмовляється.

Мені дуже важко самостійно утримувати сина. Наш син ходить до школи, потребує великих витрат на навчання.

Відповідач офіційно не працює, проте працює неофіційно водієм на маршрутному таксі у м. Н., отримує щомісячний дохід від 4000 грн. на місяць.

Відповідач може забезпечувати свого сина, однак добровільно у повному обсязі брати участь у матеріальних затратах на виховання та розвиток своєї дитини відмовляється. Сподіватися на чесність та порядність відповідача щодо регулярної виплати аліментів у добровільному порядку я не можу, оскільки до моменту подання даної заяви він ще жодного разу не допоміг мені матеріально на утримання сина.

Відповідно до ст. 184 Сімейного кодексу України, якщо платник аліментів має нерегулярний, мінливий дохід, частину доходу одержує в натурі, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення, суд за заявою платника або одержувача може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі.

Розмір аліментів згідно з вимогами Сімейного кодексу становить 25 % від доходу платника аліментів, з урахуванням щомісячного доходу відповідача від 4000 грн. на місяць, розмір аліментів на одну дитину має становити 1000 грн. щомісячно. Відповідач має можливість сплачувати такий розмір аліментів, його матеріальний стан дозволяє щомісячно виділяти з його бюджету таку суму коштів на утримання та забезпечення сина без суттєвого погіршення його матеріального стану.

Сума у розмірі 1000 грн. на місяць є меншою, ніж необхідно для забезпечення однієї дитини шкільного віку: для нормального харчування та відпочинку, забезпечення одягом та взуттям, придбання всього необхідного для навчання та лікування, забезпечення дитини мінімальними послугами. Мені дуже важко самостійно утримувати сина.

Інших неповнолітніх дітей, непрацездатних батьків відповідач не має, утримань за виконавчими документами з нього не здійснюється.

На підставі вищевикладеного, відповідно до ст. 180, ч. 3 ст. 181, ст. 182, ст. 184, ч. 1 ст. 191 Сімейного кодексу України, п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір», керуючись ст. 3, ч. 1 ст. 110, ст. 118 — 120 Цивільного процесуального кодексу України,

ПРОШУ:

Стягнути з відповідача, *ОСОБА 2*, 19__ року народження, уродженця м. Н., на мою користь аліменти на утримання неповнолітнього сина *ОСОБА 3*, *ДАТА НАРОДЖЕННЯ*, у твердій грошовій формі — 1000 (одна тисяча) грн. щомісячно, але не менше 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, з дня подання заяви до досягнення дитиною повноліття.

Додатки:

1. Копія позовної заяви.
2. Копії паспорта.
3. Копії ідентифікаційних номерів.
4. Копії свідоцтва про шлюб.
5. Копії свідоцтва про народження сина.
6. Копії довідки про розмір моєї заробітної плати.

ДАТА

ПІДПИС

НАЗВА СУДУ

Позивач: *ОСОБА 1*, 19__ р. н., яка зареєстрована за адресою: *АДРЕСА 1*, ІПН: 1111111111

Засіб зв'язку:

Відповідач: *ОСОБА 2*, 19__ р. н., який зареєстрований за адресою: *АДРЕСА 2*

Засіб зв'язку:

ПОЗОВНА ЗАЯВА

про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини

23.12.2006 р. я вступила з відповідачем, *ОСОБА 2*, у шлюб. Наразі мною подано заяву до вашого суду про розірвання шлюбу з останнім.

Від даного шлюбу ми маємо неповнолітнього сина — *ОСОБА 3*, *ДАТА НАРОДЖЕННЯ*.

Син проживає разом зі мною, перебуває на моєму утриманні. Відповідач матеріальну допомогу на утримання нашого сина не надає, хоча відповідно до ст. 180 Сімейного кодексу України він зобов'язаний матеріально забезпечувати свою неповнолітню дитину.

Відповідач офіційно працевлаштований, проте місце роботи та розмір заробітної плати мені не відомі, може забезпечувати свою дитину, однак добровільно та регулярно брати участь у матеріальних затратах на виховання та розвиток своєї дитини відмовляється. Сподіватися на чесність та порядність відповідача щодо регулярної виплати аліментів у добровільному порядку я не можу. Заробіток відповідача дозволяє сплачувати аліменти на утримання сина у частці, рівній 1/4 від доходу.

Інших неповнолітніх дітей, непрацездатних батьків відповідач не має, утримань за виконавчими документами з нього не здійснюється.

У зв'язку із неможливістю самостійно отримати довідку про розмір доходів відповідача та копію його ідентифікаційного коду, у порядку ст. 137 ЦПК України прошу Суд для повного та всебічного розгляду справи витребувати відповідну довідку від відповідача та копію його ІПН.

На підставі вищевикладеного, відповідно до ст. 180, ч. 3 ст. 181, ст. 182, ч. 1 ст. 183, ч. 1 ст. 191 Сімейного кодексу України, п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір», керуючись ст. 3, ч. 1 ст. 110, ст. 118 — 120, 137 Цивільного процесуального кодексу України,

ПРОШУ:

1. Стягнути з відповідача, ОСОБА 2, 19__ року народження, уроженця м. Н., на мою користь аліменти на утримання неповнолітнього сина — *ОСОБА 3, ДАТА НАРОДЖЕННЯ*, у розмірі 1/4 частини з усіх видів його заробітку (доходу), але не менше 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, з дня подання заяви до досягнення дитиною повноліття.

2. В якості доказів витребувати від відповідача довідку про розмір його доходів та копію його ідентифікаційного коду.

Додатки:

1. Копія позовної заяви.
2. Копії паспорта.
3. Копії ідентифікаційного номера.
4. Копії свідоцтва про шлюб.
5. Копії свідоцтва про народження сина.

ДАТА

ПІДПИС

НАЗВА СУДУ

Позивач: ОСОБА 1, 19__ р. н., яка зареєстрована за адресою: *АДРЕСА 1*

Засіб зв'язку:

Відповідач: ОСОБА 2, 19__ р. н., який зареєстрований та мешкає за адресою: *АДРЕСА 2*

Засоби зв'язку не відомі

ПОЗОВНА ЗАЯВА

про розірвання шлюбу

11.11.2011 року я вступила з відповідачем, *ОСОБА 2*, у шлюб, який зареєстровано *НАЗВА ВІДДІЛУ*, актовий запис № 84.

Від цього шлюбу ми маємо неповнолітнього сина: *ОСОБА 3*, *ДАТА НАРОДЖЕННЯ*.

З травня 2015 року ми припинили фактичні шлюбні стосунки, ми з відповідачем більше не проживаємо разом, спільного бюджету не маємо, спільного господарства не ведемо. Ми стали одне для одного зовсім чужими людьми, намірів врятувати сім'ю не маємо. Подальше спільне життя нас як подружжя не можливе, ми перестали розуміти одне одного, втратили почуття любові та поваги одне до одного.

Примирення сторін неможливе, оскільки таке примирення суперечить моїм інтересам та інтересам нашого сина, я не бажаю відновлювати сім'ю, прошу суд не встановлювати строку для примирення сторін.

Спору щодо місця проживання сина немає, він проживає разом зі мною.

Спору про розподіл майна також немає.

Після розірвання шлюбу бажаю залишити собі прізвище «*ПРИЗВИЩЕ*».

На підставі вищевикладеного, відповідно до ч. 1, 3 ст. 105, ч. 1 ст. 110, ст. 111, 112, 113 Сімейного кодексу України, керуючись ст. 3, 118, 119, 120 Цивільного Процесуального кодексу України, —

ПРОШУ:

Розірвати шлюб між мною — *ОСОБА 1* та відповідачем — *ОСОБА 2*, зареєстрований *НАЗВА ВІДДІЛУ*, актовий запис № 84.

Додатки:

1. Копія позовної заяви.
2. Копії паспорта.
3. Копії свідоцтва про шлюб та оригінал свідоцтва про шлюб.
4. Копії свідоцтва про народження сина.
5. Квитанція про сплату судового збору.

ДАТА

ПІДПИС